

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
(повна назва факультету)
кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти
(повна назва кафедри)

**ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА
ФРАЗЕОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: студент(ка) 261М групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
(шифр, назва)

Освітньо-професійної (наукової)
програми «Початкова освіта»
(назва)

Варакса Юлія Олексіївна_
(ПІБ)

Керівник к.пед.н. Сугейко Л.Г.
(наук.ступінь, вчене звання ПІБ)

Рецензент к.пед.н. Анісімова О.Е.
(наук.ступінь, вчене звання ПІБ)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Лінгводидактичні основи навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкової освіти	9
1.1. Розвиток методики навчання лексикології і фразеології у закладі вищої освіти.....	9
1.2. Сутність базових понять дослідження.....	13
1.3. Сучасні підходи до навчання лексикології і фразеології майбутніх фахівців початкової освіти в умовах вишу.....	17
РОЗДІЛ 2. Експериментальна перевірка методики навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початковий класів	23
2.1. Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей студентів вишу.....	23
2.2. Зміст і структура експериментально-дослідного навчання за розробленою методикою. Констатувальний етап експерименту.....	29
2.3. Хід формувального етапу експерименту та його наслідки.....	36
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	60
Додаток А. Рівні та критерії сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкової школи	60
Додаток Б. Тести для перевірки сформованості лексичної компетентності.....	62
Додаток В. Завдання для перевірки сформованості лексичної компетентності.....	65
Додаток Г. Тести для перевірки рівня сформованості фразеологічної компетентності.....	67
Додаток Д. Завдання для перевірки сформованості фразеологічної компетентності.....	70
Додаток Е. Словники	75
Додаток Ж. Кодекс академічної доброчесності.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах динамічного розвитку й інтеграції початкової освіти Нова українська школа потребує успішного креативного вчителя, лідера, менеджера, керівника, який має високу культуру усного та писемного мовлення, який закоханий у свою професію, любить свої предмети, фахово їх викладає. Однак доводиться спостерігати чимало випадків порушення її норм у різних сферах спілкування, тому саме вчитель початкових класів повинен навчати, розвивати й виховувати громадянина України засобами української мови, бути готовим до впровадження нових технологій, володіти фаховою, інтелектуальною компетентністю, вміти творчо вирішувати проблеми професійної освіти. Про це говорять і законодавчі та нормативні документи, Державні стандарти початкової, базової і повної середньої освіти, мовно-літературна освітня галузь «Мови і літератури», освітні компоненти.

Компетентнісний підхід до навчання української мови майбутніх учителів початкових класів включає в себе різні фахові компетентності, у тому числі й лексичні і фразеологічні. Як свідчать спостереження, у майбутніх фахівців рівень знань із лексичної підготовки не завжди на належному рівні. Саме тому актуальним для лінгводидактики вищої школи є обґрунтування й пошук оптимальних шляхів навчання лексикології і фразеології української мови студентів педагогічного фаху.

Проблему професійного розвитку, підвищення культури мовлення майбутніх фахівців досліджувало багато науковців: Є. Барбіна, Н. Бібік, М. Вашуленко, А. Капська, Н. Кічук, М. Князян, С. Мартиненко, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Потоцька, О. Савченко, С. Сисоєва та ін., написано багато статей і дисертаційних досліджень, присвячених мовленню, різним аспектам його формування у студентів закладів вищої освіти, збагаченню словникового запасу учнів та студентів (Н. Гавриш, Н. Голуб, К. Климова, О. Копусь, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, В. Новосьолова, М. Оліяр, Н. Остапенко, Т. Симоненко та ін.). Успішно розробляється проблема практичного

засвоєння питань лексикології і фразеології у шкільному та вишівському курсах української мови. Цьому значною мірою сприяли наукові розвідки лінгвістів (Н. Бабич, І. Білодід, С. Бирик, М. Вінтонів, К.Городенська, С. Єрмоленко, А. Загнітко, А. Зеленько, Ж. Колоїз, Л. Марчук, Л. Мацько та ін.).

Залишається недостатньо дослідженими питання удосконалення змісту, запровадження нових методів, форм, засобів навчання лексикології і фразеології української мови, креативних підходів до формування сучасного вчителя, який здатний розв'язувати складні професійні й суспільні завдання, засобами мовної комунікації, застосовувати новітні технології, надавати важливого значення формуванню лексичної і фразеологічної компетентностей у професійній підготовці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності сучасного педагога дошкільної та початкової освіти» (державний реєстраційний номер 0117U003762).

Мета дослідження полягає у визначенні лінгводидактичних засад навчання лексикології і фразеології української мови та розробленні методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти.

Завдання дослідження було:

1. Проаналізувати стан вивчення проблеми дослідження в теорії і практиці та обґрунтувати лінгводидактичні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх фахівців початкової школи.

2. Розкрити тлумачення й характеристики базових понять дослідження.

3. Охарактеризувати зміст забезпечення навчально-методичного процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей студентів педагогічного факультету.

4. Визначити рівні та критерії сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкових класів.

5. Розробити та експериментально перевірити ефективність методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів

Об'єкт дослідження – процес навчання лексикології і фразеології майбутніх фахівців початкових класів у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – методика формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні що ефективність навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів залежить від оптимального добору принципів, форм, методів, засобів, технологій навчання.

Формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів буде ефективним за умови урахувань здобутків сучасної лінгвістики, психолінгвістики та лінгводидактики в процесі навчання української мови; упроваджень у систему різних видів вправ і завдань, що передбачають вибір синонімів, антонімів, омонімів, заміну та добір синонімів у реченні на основі усвідомлення семантики, лексичний аналіз текстів тощо.

Теоретичною основою стали наукові дослідження в різних галузях науки: філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, І. Зязюн, В. Лутай, В. Огнев'юк та ін.), основні положення теорії діяльності і розвитку особистості (Л. Виготський, Д. Ельконін, Г.Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В.Давидов, А.Алексюк, Н. Бібік, І. Бех, В. Давидов, Л. Занков, К. Костюк, С. Мартиненко, А. Матюшкін, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.); дослідження українських мовознавців (П. Гриценко, К. Городенська, А. Грищенко, П. Дудик, С. Єрмоленко, Ж. Колоїз, Л. Кравець, Л. Лисиченко, Л. Мацько, М. Плющ, О. Пономарів, О. Потєбня, М. Степаненко, В. Ужченко та ін.).

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної, лінгводидактичної літератури з проблеми дослідження, розгляд теоретико-методологічних засад формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкових класів;

емпіричні: спостереження за освітнім процесом; анкетування, бесіди, опитування, педагогічний (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) експеримент; рівні та критерії оцінювання ефективності методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкової освіти у виші;

статистичні: кількісний і якісний аналіз даних експерименту з метою отримання правильних результатів щодо ефективності формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, порівняльна характеристика їх.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у з'ясуванні сучасних підходів, форм, методів, засобів, технологій навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів; *розкритті й уточненню* сутності базових понять дослідження «*лексична компетентність*», «*фразеологічна компетентність*», «*лексико-фразеологічний потенціал майбутнього вчителя початкових класів*»; *визначено* рівні та критерії сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів; *розроблено* методику формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та експериментальній перевірці методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти із застосуванням вправ і завдань, тестів, дидактичного матеріалу. Матеріали дослідження можна використати під час проведення лекцій,

практичних занять, проведенні спецкурсів, написанні курсових робіт та рефератів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення наукового дослідження доповідалися на засіданні кафедри теорії і методики дошкільної та початкової освіти під час попереднього захисту, написано статтю до альманаху «Магістерські студії»: «Сучасні підходи до навчання лексикології і фразеології майбутніх фахівців початкової освіти у виші».

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ І ФРАЗЕОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

1.1. Розвиток методики навчання лексикології і фразеології у закладі вищої освіти

Вивчення лексикології і фразеології порівняно недавно з'явилося у методиці навчання української мови, хоч знайомство студентів із лексичними й фразеологічними поняттями здійснювалося здавна, проте визначення методів, змісту навчання лексико-семантичної системи та формування лексичних і фразеологічних компетентностей було здійснено протягом останніх п'ятдесяти років. На сучасному етапі особлива увага приділяється формуванню лексичної компетентності учнів і студентів, звертається увага на практичну спрямованість навчання лексикології й фразеології, на формування комунікативної компетентності учнів та студентів на основі засвоєння понять з лексикології і фразеології.

Проблемі мовленнєвого розвитку учнів, збагаченню їх словникового запасу приділено ще в працях давньогрецьких філософів – Платона, Аристотеля, Сократа, римського педагога Квінтіліана, у працях яких наголошено на необхідності розвитку мовлення дітей та запропоновано конкретні практичні рекомендації.

Упродовж багатьох років в Україні лексикологія як мовознавчий розділ не була об'єктом дослідження, хоч термін «лексикологія» уперше введено в науковий обіг ще в 1765 року французькими дослідниками Д. Дідро і Ж. Л. Д'Аламбера.

Важливу роль у розвитку української лексикології відіграла харківська лінгвістична школа О. Потебні, праці якої пов'язані з вивченням лексичного значення слова, структурою, розвитком, функціональними властивостями.

У концепції навчання рідної мови К. Ушинського покладено ідею про єдність мови і мислення, що є важливим засобом розвитку особистості

учня. Його підручник «Рідне слово» витримав понад 40 видань, а книга «Людина як предмет виховання» визнана унікальною, оскільки саме в ній окреслено основні завдання для вчителя з проблеми розвитку мовлення учня. К. Ушинський вважав, що без слова, мови і мовлення неможливе саме існування людського життя і людського суспільства. У його концепції можна виділи основні чинники: 1) розвивати в учнів дар слова; 2) озброювати учня багатством словникового складу рідної мови; забезпечувати опанування учнями логіки і граматичних законів мови в системі; 4) свідомо й самостійно навчитися висловлювати свої думки [46].

Рідне слово, – на думку К. Ушинського, – є саме тим духовним одягом, у який повинне одягтися всяке знання, щоб стати справжньою власністю людської свідомості. Вводячи дитину у світ народної мови, вчитель вводить її у світ народної думки, народного почуття, народного життя, у сферу народного духу. Чим глибше ввели ми учня в мову народу, тим більше ввійшли в його характер. К. Ушинський вважав мову найкращим вихователем, оскільки завдяки їй формується коріння духовного світу дитини. Коли ж рідну мову підмінити іншою, проходить відчуження від усього рідного, і це має шкідливий вплив на виховання учнів [46]. Методика формування культури мови і мовлення, на його думку, ґрунтується на комплексній реалізації розумових, етичних і естетичних завдань. Методика вивчення елементів лексикології в початковій школі, за теорією К. Ушинського, має здійснюватись на основі системи усних і письмових вправ задля розвитку мовлення учнів, систематичного і лексичного аналізу слова, що має враховуватися під час виконання як усних, так і письмових завдань, на основі вправляння (тренування, повторення), які повинні бути: самостійними, систематичними, логічно виправданими; дбайливо і ретельно дібраними й відповідати інтересам і віковим особливостям учня [46].

Послідовники К. Ушинського (Б. Грінченко, С. Русова, Д. Тихомиров, В. Сухомлинський та ін.) дотримувалися принципів, які він

заклав, – це виховання любові до рідного слова, увага до живої матерії (слова), вивчення закономірностей мови, розвиток мислення учнів на основі аналітико-синтетичних вправ тощо.

Теоретичні питання лексики і фразеології висвітлюються в курсах української мови і мають там окремі розділи. Наприклад, теоретичні огляди української лексики і фразеології з'явилися у «Загальному курсі української мови», у «Підвищеному курсі української мови» (1929 р., 1931 р.). Згодом матеріал з української лексики і фразеології з'являється як окремий розділ курсу сучасної української мови як для вищої, так і для середньої школи. Так, у підручнику Б. Кулика «Курс сучасної української літературної мови» (1948 р.) є розділ «Лексика і фразеологія», написаний М. Жовтобрюхом. Виходить посібник І. Чередниченка «Сучасна українська літературна мова. Конспективний курс», перший випуск якого містив розділ «Лексика і фразеологія». У «Загальному курсі української мови» за редакцією Л. Булаховського йдеться про джерела формування словникового складу, розвиток української літературної лексики, її стилістичні властивості тощо [52].

Л. Булаховський, В. Масальський, А. Медушевський, М. Тищенко, М. Шкільник, С. Чавдаров та ін. беруть активну участь у складанні програм, створюють підручники, методичні рекомендації, вказують на недоліки у навчанні мови в школі, на відсутність методики навчання фонетики, графіки, лексикології, фразеології, граматики.

1930-1940 рр. збагачуються методичні основи навчання української мови, визначаються зміст, методи і засоби навчання, з'являються підручники, навчальні посібники (С. Чавдарова, П. Волинського). В 1951 році виходить перший номер журналу «Українська мова в школі».

У 1950-1970 рр. виходить чимало праць із розвитку мовлення. Дослідники пропонують вивчати українську мову у взаємозв'язку з розвитком усного й висемного мовлення учнів шляхом збагачення

словника кожного учня, оволодіння нормами літературної мови, формування в учнів умінь і навичок зв'язного викладу думок.

Головним завданням навчання молодших школярів Павлиської школи, у якій працював В. Сухомлинський, було навчити дітей «читати, писати, спостерігати, висловлювати думку» [19, с. 276]. Дослідник уважав, що на кожному уроці повинна проводитися робота зі словом. На його думку, велике значення у збагаченні словника учнів має мовлення вчителя, що є взірцем для учнів, а тому й повинне бути правильним, багатим, образним, емоційним, виразним. «Якщо бажаєте, щоб діти полюбили рідне слово, йдіть з ними до живих джерел – у поле, ліс, садок – весною і влітку, взимку і восени. Відкривайте перед ними чисті джерельця, пийте з них живу воду, і душі ваших вихованців не вгамують спраги – бажання збагнути чарівну красу рідної мови» [19, с. 24].

Важливе значення для навчання лексикології та фразеології української мови мають дослідження М.Вашуленка, Н.Голуб, В. Каліш, О. Горошкіної, С.Дорошенка, С. Карамана, О. Копусь, К. Климової, В.Мельничайко, О. Савченко, В. Собко та ін., у працях яких обґрунтовано концепції навчання елементів лексикології в початковій школі.

Основним джерелом збагачення словника учнів і студентів безумовно є цілеспрямована робота вчителя на основі творів художньої літератури, текстів підручників, різних видів лексичних вправах, під час виконання яких звертається увага учнів на засвоєння теоретичного матеріалу, що сприяє вивченню лексичної системи української мови, підвищує культуру мовлення й мислення, розширює й збагачує словниковий запас студентів.

Період із 90-их рр. ХХ ст. – до сьогодні дослідники називають V етапом розвитку української лексикології і фразеології. Науковці зосередили увагу на організації вивчення лексики, на функціональних властивостях, охарактеризували лексичний склад української мови.

Отже, аналіз науково-методичної літератури розкрив основні положення у системі роботи з лексикології і фразеології, окреслив особливості навчання і виховання учнів початкових класів у формуванні лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти.

1.2. Сутність базових понять дослідження

Для нашого дослідження важливим є визначення базових понять для теоретико-методичних засад навчання лексикології та фразеології майбутніх фахівців початкової освіти. Це такі поняття як *«лексикологія»*, *«слово»*, *«лексема»*, *«фразеологія»*, *«фразеологізм»*, *«лексико-семантична система мови»*, *«компетентність»*, *«лексична компетентність»*, *«фразеологічна компетентність»* задля правильного відбору змісту навчання, розроблення методичних засад навчання лексикології і фразеології майбутніх фахівців початкової освіти.

Для реалізації мети й завдань вивчення лексикології та фразеології майбутнім учителям початкових класів доцільно звернути увагу на основні тенденції розвитку сучасної лексичної системи. Словниковий склад української мови постійно збільшується, відбувається переоцінка лексики, деякі застарілі та діалектні слова стали входити до активної лексики (бонна, гімназія, губернатор) тощо.

Поняття *«лексикологія»*, *«слово»*, *«лексема»*, *«лексико-семантична система мови»*, *«фразеологія»*, *«фразеологізм»* давно використовуються мовцями, проте і зараз відбувається подальший розвиток цих понять, що пов'язане з багатогранністю названих дефініцій, із інноваційними підходами до вирішення досліджуваних питань.

У лінгвістичній літературі зміст понять *«лексикологія»* і *«фразеологія»* розглядається широко. Лексикографічні джерела тлумачать *лексикологію* як *«розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови, основний склад мови – лексику, шляхи поповнення й розвитку словникового складу»* [37; 38]. Українські мовознавці (А.

Грищенко, С. Єрмоленко, В. Калашник, В. Ужченко, Д. Ужченко та ін.) *лексикологію* характеризують як «багатоаспектну науку», що вивчає природу й сутність слова, його виникнення, «визначення значення слів та їх уживання, структуру словникового складу мови, шляхи його поповнення» [42].

Мовознавці (А. Грищенко, А. Зеленько, М. Кочерган, С. Семчинський, О. Стишов та ін.) *«лексикологію»* розглядають у вузькому й широкому значенні: у вузькому – «це розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови»; у широкому значенні – «це загальне позначення всіх розділів, що вивчають слово» [38].

Фразеологію розглядають як розділ мовознавчої науки, що вивчає фразеологічний склад мови, предметом фразеології є дослідження походження фразеологізмів, їх ознак, а також виявлення закономірностей їх функціонування в мові [37].

У лінгводидактиці слово є основою і в процесі вивчення лексикології, і морфології. «Слово – це основна функціонально-структурна й семантична одиниця мови, що становить звук або комплекс звуків і, характеризуючись самостійністю та відтворюваністю, є будівельним матеріалом для речення [20, с. 25]. «Слово – самостійна значуща одиниця мови, яка становить собою єдність звучання і значення і виступає компонентом вислову, речення» [38, с.18]. Якщо в лексикології вивчається його лексичне значення, походження, місце в словниковому складі, то в морфології – граматичні зміни та граматичні характеристики слова. Слово як граматична одиниця (спільнокореневі слова, складні слова, способи творення слів та ін.) – це система всіх його форм з їх граматичними значеннями» [38, с. 18-19]. Отже, слово є основною одиницею і морфології, і лексикології, що служить для побудови висловлювань.

Лексичне значення слова – це мисленнева діяльність людини (класифікація, систематизація, порівняння, узагальнення), відображенням певного явища дійсності, поняття.

Фразеологічними одиницями мовознавці (А.Івченко, В.Калашник, Ж. Колоїз, Ю. Прадід, В. Ужченко та ін.) називають лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення або речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мовленні автоматично, за традицією [13].

Як мовне явище лінгвісти поняття «*фразеологізм*» тлумачать по-різному: як стійку, постійну за своїм компонентним складом, відтворювану одиницю мови, що має єдине цілісне значення [13, с.147]; лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка має цілісне значення та відтворюється у мовленні автоматично, за традицією [38].

Навчання лексикології та фразеології розглядаємо як впорядковану сукупність форм, методів, засобів планування, проведення, контролю, аналізу, коригування освітнього процесу, спрямовану на підвищення ефективності навчання.

Лексичну систему сучасної української мови характеризують динамізм, відкритість, складність структури, різні темпи розвитку окремих її шарів, які викликають труднощі у засвоєнні лексики, через великий обсяг словникового складу.

Тому особливу увагу необхідно приділяти практичній стороні навчання лексики і фразеології, формуванню комунікативних умінь і навичок студентів на основі засвоєння понять у процесі активної мовленнєвої діяльності.

Компетентнісній основі організації навчального процесу у вищій школі (підготовка вчителів початкових класів) присвячено багато праць українських лінгводидактів: Н. Бібік, В. Бадер, М. Вашуленка, О. Савченко, О. Хорошковської та ін. Наукові доробки Л. Варзацької, К. Климової, Л. Коваль, С. Мартиненко, В. Собко, Л. Хомич та ін. спрямовані на формування професійної компетентності майбутніх фахівців початкової освіти. С. Дубовик, В. Каліш, І.Нагрибельна, А. Богуш, Т. Потоцька

розкривають особливості лінгводидактичної підготовки вчителів початкових класів.

Науковці єдині в тому, що «одним зі складників мовної (або лінгвістичної) компетентностей є *лексична компетентність*, що полягає в усвідомленому й умотивованому оволодінні лексичними засобами мови й умінні користуватися ними» [25, с. 19].

Загальноєвропейські Рекомендації з лінгвістичної освіти *лексичну компетентність* визначають як «знання і здатність використовувати мовний словниковий запас» [12, с. 7]. Як стверджує В. Новосьолова, «*лексична компетентність* передбачає не лише наявність багатого словникового запасу, а й уміння використовувати наявні в активі лексичні елементи в процесі мовлення для вираження своєї позиції й ставлення до сказаного, здатність варіювати лексичними засобами залежно від сфери й ситуації, у яких відбувається комунікативний процес» [25, с. 19].

Лексичну компетентність майбутнього вчителя початкових класів доцільно розглядати як професійну характеристику фахівця, який добре обізнаний з теоретичними знаннями з лексикології, уміє використовувати лексичні одиниці у мовленні відповідно до комунікативної ситуації; дотримується лексичних норм сучасної української літературної мови; має розвинуте мовне чуття й мовний смак; доцільно застосовує багатство образних, емоційно-забарвлених лексичних одиниць.

Лінгводидакти відзначають, що «успішність формування лексичної компетентності залежить від рівня сформованості лексичних навичок, обсягу здобутих і засвоєних знань про лексичну сторону мовлення й динамічної взаємодії цих складників на основі загальної мовної й лексичної усвідомленості» [20, с. 215].

Фразеологічну компетентність розглядаємо як складник комунікативної компетентності, що містить знання про фразеологію, уміння правильно сприймати й застосовувати під час спілкування фразеологічні одиниці. Під *фразеологічною компетентністю*

майбутнього вчителя початкових класів розуміється комплекс знань про фразеологію в лінгвістичному, соціокультурному аспектах та уміння застосовувати фразеологічні одиниці в мовленні.

1.3. Сучасні підходи до навчання лексикології і фразеології майбутніх фахівців початкової освіти в умовах вишу

Реформування школи, оновлення змісту й структури закладів загальної середньої освіти актуалізують проблему якісної підготовки вчителів початкових класів. Тому проблема розроблення й упровадження ефективних підходів (особистісно орієнтований, системний, словоцентричний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, контекстний, проблемний, соціокультурний тощо) до формування лексичної та фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів є актуальною і необхідною. На важливості застосування сучасних підходів до навчання лексикології і фразеології акцентовано увагу в багатьох дослідженнях (М. Вашуленко, О. Горошкіна, З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, С. Караман, В. Мельничайко, К. Климова, О. Копусь, Л. Мамчур, С. Мартиненко, С. Омельчук, Пентиліук, Т. Симоненко та ін.).

Сучасні українські дидакти та лінгводидакти розглядають *особистісноорієнтований підхід* як спрямованість навчального процесу на врахування особистісного потенціалу суб'єктів освітнього процесу. Особистісно орієнтований підхід передбачає рівноправні партнерські позиції викладача і студента, оскільки викладач актуалізує, стимулює студента до професійного розвитку, створює умови для прояву самостійності. Навчання, яке орієнтоване на розвиток особистості, здійснюється на умовах рівноправності суб'єктів навчання, спільної розвивальної діяльності.

Автори «Словника-довідника з української лінгводидактики» визначають особистісно орієнтований підхід як ставлення педагога до учня (студента) як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку та

виховної взаємодії. Виходячи з його інтересів, рівня знань і сформованості вмінь, словесник визначає мету і спрямовує навчальний процес на розвиток особистості кожного. Способи репрезентації навчальної теорії, добір ілюстративного матеріалу, вибір методів, прийомів відбувається з урахуванням потреб, мотивів, інтелекту, здібностей та інших типологічних характеристик учня або студента [38, с. 204].

Опановуючи відомості про лексичну систему української мови, майбутні фахівці початкових класів звертають увагу і на особливості вивчення лексики в початковій школі на основі штучно створеного професійного контексту.

Системний підхід може бути реалізований, якщо викладач застосовує практично комплекси дій, спрямовані на узагальнення й систематизацію теоретичної інформації. Під час вивчення лексикології та фразеології у вищих навчальних закладах закладаються основи культури мовлення особистості майбутнього вчителя початкових класів, навички ораторського мистецтва, формується в них унормована літературної української мови, здатність швидко опановувати лексичні норми; доречно використовувати в мовленні лексичні одиниці – терміни, власне українську лексику, професійні слова, синоніми, антоніми, омоніми як засоби увиразнення мовлення, фразеологізми, студенти визначають стилістичні функції лексичних і фразеологічних одиниць; користуються словниками, довідковою літературою, інтернетною мережею в оволодінні мовою й мовленням.

У формуванні лексичної і фразеологічної компетентностей важливу роль відіграє *комунікативно-діяльнісний підхід*. Його упровадження в освітній процес вишу розвиває практичні уміння і навички використовувати мову як засіб спілкування, вчить студентів самостійно отримувати інформацію з різних джерел і опрацьовувати її.

У «Словнику-довіднику з української лінгводидактики» зазначається, що *«комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мови полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається*

безпосередньо в процесі комунікативної (реальної або модельованої) діяльності задля оволодіння комунікативними вміннями й навичками. Комунікативно-діяльнісний підхід спрямований на формування в учнів комунікативної компетентності – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації і потребує розгляду лінгвістичної теорії як інструмента для практичного оволодіння мовою. Практична спрямованість вивчення мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, а насамперед навчання діяльності спілкування, створення на уроці таких умов, які б спонукали учнів спілкуватися, висловлювати свої думки, доводити власні переконання, впливати на співрозмовників. Цьому сприяє моделювання комунікативних ситуацій на уроці, введення елементів риторики. Для методики української мови актуальним є мовленнєве спілкування, яке здійснюється в процесі виконання різноманітних вправ і завдань, що впливають із потреб, цільових настанов спілкування (висловити своє враження, довести певне наукове положення, поінформувати, переконати співрозмовника, з'ясувати ставлення іншої людини)» [38].

Отже, мета комунікативно-діялісного підходу – формування лексичної і фразеологічної компетентності майбутніх фахівців початкової освіти, які можуть забезпечити активну комунікативну діяльність, виявити високий рівень мовної культури, мовленнєвого етикету.

Важливим у навчанні майбутніх учителів початкових класів лексикології й фразеології вважаємо *контекстний підхід*. Як свідчить аналіз с літератури, психологи порівнюють контекст із поняттям «ситуація», що тлумачать як «систему зовнішніх відносно суб'єкта умов, які спонукають і опосередковують його активність» [341, с. 364]. У лінгводидактиці контекст визначають як сукупність умов висловлювання. Контекст може бути явним – вербальним і невербальним, таким, що підлягає спостереженню; прихованим, таким, що не підлягає безпосередньому спостереженню. У процесі навчання враховуються обидва види контексту,

аналізуються мовні одиниці у взаємозв'язку та взаємозумовленості, з урахуванням ситуації спілкування, змісту висловлювання [38, с. 142].

У вітчизняному освітньому просторі знайшла підтримку теорія контекстного навчання, започаткована А. Вербицьким та його науковою школою і послідовниками (Н. Бакшаєва, Н. Борисова, Т. Дубовицька, В. Желанова, Н. Лаврентьєва, Т. Сорокіна, та ін.) [5; с.145]. На думку А.Вербицького, контекстний підхід базується на контекстуальному принципі і передбачає підпорядкування змісту і логіки засвоєння навчального матеріалу виключно інтересам майбутньої професійної діяльності, унаслідок чого навчання набуває усвідомленого, предметного, контекстного характеру, сприяючи посиленню пізнавального інтересу і пізнавальної активності студентів [5].

Нам імponує думка С. Карамана, про моделювання контекстів, які треба добирати у вигляді системи тем: «Всесвіт – людство – народ – я; минуле – сучасне – майбутнє; мій університет сьогодні – яким я його бачу в майбутньому; розвиток методики від давнини до сьогодення: проблеми, пошуки, перспективи; національне – загальнолюдське; краса в природі та людині, у мистецтві та мові; духовна спадщина рідного народу і людства; найвидатніші постаті в історії, освіті, мистецтві» [14, с. 31].

У дослідженні такий підхід у моделюванні освітнього процесу сприяє входженню студентів у майбутню професійну діяльність через застосування відповідних форм, методів, засобів. У навчанні лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів контекстний підхід реалізується через створення контекстного середовища, тобто через тексти різних жанрів і стилів мовлення.

Компетентнісний підхід дає можливість сформувати у студентів предметні і ключові компетентності. Він спрямований, на думку А. Хуторського, «не на засвоєння розрізнених фрагментарних знань, а на оволодіння ними в комплексі» [45].

О. Пометун «під поняттям компетентнісний підхід розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має формуватися в процесі навчання і містити знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості» [28, с.66]. Компетентнісний підхід характеризується посиленням як прагматичної, так і гуманістичної спрямованості освітнього процесу. Уведення цього підходу, на думку А.Хуторського, в нормативний та практичний складники освіти дозволяє вирішити загальну для школи проблему, коли учні можуть добре оволодіти набором теоретичних знань і використовувати їх для вирішення конкретних завдань або проблемних ситуацій [45].

Спостереження за педагогічним процесом у вищій школі переконують у необхідності застосування *проблемного підходу*, який свого часу розробляв відомий український лінгводидакт М. Шкільник. Усвідомлення недостатності знань, як зазначає дослідник, викликає потребу додаткової інформації, пошуків способів досягнення мети [52, с. 22]. Учення знайшло продовження в працях сучасних лінгводидактів О.Горошкіної, З. Бакум, О. Копусь, Н. Голуб, С. Карамана, І. Нагрибельної, О. Кучерук, С. Омельчука, Т.Симоненко, В. Хом'яка та ін. Аналіз спеціальної літератури з проблемного підходу дозволяє констатувати, що науковці по-різному розв'язують шляхи і пропонують різні підходи до проблемності в навчанні.

Основу теорії проблемного підходу становить поняття *проблемна ситуація* – початковий момент мислення, що викликає пізнавальну потребу, створює внутрішні умови для активного застосування знань і способів діяльності [35, с. 164].

Проблемна ситуація найчастіше, на думку З. Бакум та О. Караман, виникає тоді, коли студент має обмаль знань для виконання поставленого завдання [3, с.690]. На думку дослідників, застосування проблемного підходу в навчанні сприяє розвитку пізнавального інтересу студентів, вдосконалює вміння самостійно здобувати знання, глибше здійснювати підготовку до професійно орієнтованого навчання. Саме тому ефективним є застосування проблемного підходу у вищих навчальних закладах, де студенти мають високий рівень засвоєння знань, лінгвістичні здібності, розвинене критичне мислення. Основою проблемного підходу є цілісний процес продуктивної взаємодії викладача та студентів, який охоплює виявлення проблеми відкриття знань під час її розв'язання, застосування способів дії до виконання нових завдань. Викладач може обирати один із багатьох імовірних варіантів проблемного навчання з урахуванням специфіки власної педагогічної діяльності, індивідуальних особливостей студентів, рівня їхньої лінгвістичної підготовки [20, с. 338– 339].

Отже, урахування особистісно орієнтованого, системного, словочентричного, комунікативно-діяльнісного, контекстного, компетентнісного, проблемного підходів у вивченні лексикології і фразеології формує практичні професійні навички майбутніх фахівців початкової освіти, розвиває пізнавальну активність.

РОЗДІЛ 2

Експериментальна перевірка методики навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів

2.1. Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення процесу формування лексичної і фразеологічної компетентностей студентів вишу

В умовах інтенсивного розвитку й інтеграції наукових знань, саме вчитель початкових класів покликаний навчати, розвивати й виховувати громадянина України засобами української мови, формувати мовну особистість, яка володіє знаннями, уміннями й навичками досягати власних комунікативних інтенцій у різних ситуаціях. На це орієнтують державні документи в галузі вищої й середньої освіти, навчально-виховні концепції, стандарти, програми з мовознавчих дисциплін.

Освітній процес для студентів педагогічних факультетів побудований згідно з вимогами галузевих стандартів вищої освіти, освітніх компонентів та освітньої програми.

За час навчання студенти спеціальності «Початкова освіта» опановують такі мовознавчі й лінгводидактичні дисципліни: «Сучасна українська мова з практикумом», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Культура мовлення і виразне читання», «Основи культури і техніки мовлення», «Методика навчання української мови в початковій школі».

У програмі з «Методики викладання української мови в початковій школі» (укладачі Н. Васильківська, М. Вашуленко) міститься докладний опис навчальної дисципліни; тематичний план; власне програма; система поточного та підсумкового контролю; контроль за самостійною та індивідуальною роботою студентів; список рекомендованої літератури [19].

У 2011 р. вийшов друком посібник «Сучасна українська літературна мова», автором якого є С. Караман, для студентів філологічних факультетів [14]. Авторським колективом докладно репрезентовано усі мовні розділи,

які викладено описово й у вигляді узагальнювальних таблиць і схем. Посібник подає в кінці кожного розділу блок запитань та завдань для самоконтролю, тестові завдання для тематичного контролю. Велику увагу в посібнику приділено лексикології. Авторами подають відомості про групування слів за різними ознаками: за звучанням або написанням, за значенням, за належністю до частини мови і стилю мовлення, за емоційним забарвленням, за активністю вживання та за походженням, за сферою вживання. Звертається увага на лексичне значення слова, його ознаки, однозначність і багатозначність, пряме й переносне значення, на основні типи переносних значень (метафора, метонімія, синекдоха). Подається інформація про синоніми, омоніми, пароніми, антоніми, перифрази, евфемізми, про склад української лексики за походженням, використання іншомовних слів у мовленні, іншомовні запозичення, лексику української мови з погляду сфер уживання. Приділено увагу висвітленню теоретичного матеріалу з фразеології, подано питання про типи фразеологічних одиниць, джерела української фразеології, синонімію фразеологізмів та їх уживання в різних стилях мовлення.

Для нашого дослідження цікавим є навчальний посібник «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: Завдання і вправи» Н. Лахно [17]. У ньому запропоновано методіку проведення практичних занять із лексикології, фразеології та лексикографії відповідно до освітньої програми підготовки бакалаврів. Матеріал побудовано за змістовими модулями відповідно до програми курсу. До кожної теми подається система вправ за рубриками «Завдання для самостійної роботи», «Завдання для виконання на практичному занятті». Навчальний матеріал розташовано за наростанням труднощів: спочатку запропоновано завдання для самостійного опрацювання (теоретичний матеріал), містяться дискусійні питання лексикології, фразеології та лексикографії української мови. Вправи, в основному, спрямовані на формування в студентів умінь і навичок аналізувати мовні одиниці, робити

лінгвістичний аналіз тексту. До кожної теми автор пропонує план, список рекомендованої літератури, та запитання для самоперевірки, які уміщені наприкінці кожної теми. Вправи, які подаються для виконання в аудиторії, складніші, мають проблемно-пошуковий та розвивальний характер, спрямовують до розвитку дослідницьких здібностей, творчої інтуїції. Більша частина вправ побудована на текстовому матеріалі, що дає можливість прослідкувати за функціонуванням мовних одиниць у мовленні.

Навчально-методичний посібник І. Савченко, В. Шляхової «Практикум орфографії, лексикології, фразеології, лексикографії української мови» містить різнопланові завдання для практичних занять, матеріали для самостійної роботи студентів та поточного й підсумкового контролю. Особливістю посібника є те, що в ньому запропоновано достатню кількість завдань для індивідуального самостійного виконання. Задля активізації лінгвістичного мислення студентів та економії навчального часу автори запропонували достатню кількість програмованих завдань, складених за розгалуженою системою. Частина завдань містить зразки виконання, вони регламентують навчальну діяльність студента. Навчально-тренувальний матеріал сприяє збагаченню словникового запасу студентів, розвитку їхньої лінгвістичної креативності [31].

Для майбутніх учителів початкових класів К. Климова розробила посібник «Основи культури і техніки мовлення», з метою систематизації знань студентів про мовленнєві якості мови, поглиблення відомостей студентів про роль культури мовлення та про завдання освітніх закладів у процесі формування творчої особистості як майбутнього педагога [15].

У процесі вивчення культури української мови вкладачі активно використовують посібник Н. Бабич, який містить теоретичну і практичну частини, є матеріал для самостійної роботи студентів, але не приділено увагу особливостям реалізації міжпредметних зв'язків, з огляду на це можуть обмежено застосовуватися в процесі навчання лексикології і фразеології студентів [2].

Формуванню усного й писемного мовлення фахівців початкової освіти надається увага у посібнику «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (С.О. Караман, О. А. Копусь) [43]. У ньому подано систему вправ і завдань для активізації та поглиблення знань студентів із граматики, лексики, фразеології, синтаксису сучасної ділової мови, а також подаються тексти наукового і офіційно-ділового стилю як засіб професійного спілкування для розвитку і удосконаленню вмінь і навичок роботи над ними.

Особливий інтерес для нашого дослідження викликають лексико-фразеологічні вправи, побудовані як на текстовій основі, так і на словниковому і фразеологічному матеріалі. Вправи з лексикології та фразеології репрезентують сучасний стан розвитку лексичної системи української мови й уможливають використання здобутих знань у майбутній професійній діяльності.

Додатки до посібника допомагають уникнути поширених нормативів щодо вживання окремих лексем [41].

У виданні «Методика викладання української мови в початкових класах» (М. Вашуленко, С. Дорошенко, О. Мельничайко) докладно висвітлено концептуальні засади мовної освіти в початковій школі; здійснено докладний методичний аналіз навчального матеріалу: визначено наступність перспективність у його вивченні, а також співвідношення між теоретичним матеріалом і практичними вміннями, враховано ступінь складності матеріалу для розуміння; установлення інтегрованих зв'язків між українською мовою та іншими предметами в початковій школі; продуктивне використання дидактичного ресурсу підручника з української мови; планування та моделювання навчального процесу.

У контексті нашого дослідження викликає інтерес навчальний посібник за науковою редакцією М. Вашуленка [19], у якому наявні всі лінгвістичні розділи, крім розділу «Методика читання». Зміст посібника розроблено з урахуванням вимог Державного стандарту початкової

загальної освіти з освітньої галузі «Мова і література» та нової програми з української мови для чотирирічної початкової школи. Зміст посібника віддзеркалює сучасні здобутки українських лінгводидактів. Завдання, розміщені в посібнику, передбачають роботу зі словниками, що особливо цінним для збагачення словникового запасу учнів і студентів, актуальним у процесі формування мовленнєвої відповідальності майбутніх учителів початкових класів. Дидактичний матеріал, який подають автори посібника, дібраний з урахуванням вікових особливостей школярів і має комунікативне спрямування. У кінці кожного розділу посібника подано матеріали для самоперевірки, що уможливило забезпечення своєчасного й об'єктивного самоконтролю студентів. Крім того, авторами запропоновано тематику курсових та кваліфікаційних робіт рівня вищої освіти «бакалавр», «магістр», а також рекомендовану літературу для студентів [19, с. 232].

Посібник «Українська мова з методикою навчання в початкових класах: Інтегрований курс: підручник» за ред. А. Каніщенко, Г. Ткачук спрямований на формування творчого вчителя, «який навчив би дітей здобути знання з усіх предметів «одягати» в мовну оболонку так, щоб мова служила засобом висловлення власних думок, стала виявом власної свідомості» [44, с.3]. Прикметною ознакою підручника є збалансоване поєднання мовної теорії і мовленнєвої практики задля опрацювання кожної теми на всіх рівнях— теоретичному, практичному, технологічному й методичному.

Розділи побудовано таким чином: теоретичні відомості, практичні завдання, методичний коментар. Наприклад, підрозділ «Слово. Значення слова» містить тлумачення таких термінів, як лексикологія, семасіологія, етимологія, ономастика, термінологія, історична лексикологія, лексикологія сучасної мови, слово. Для зручності сприймання відомості про групування слів української мови подано в таблиці.

Логічним продовження є вправи, побудовані переважно на текстовій

основі. Авторами дібрано цікаві взірці художніх текстів Л. Костенко, А. Малишка, Ю. Збанацького, В. Сухомлинського та ін., однак посібник виграв би за умови розширення стилістичного діапазону текстів, додавши текстинаукового, офіційно-ділового, публіцистичного, розмовного стилів, що уможливило б проведення спостережень над функціонуванням лексичних одиниць у різних стилістичних контекстах.

Відзначаємо наявність коротких методичних коментарів про особливості навчання лексики і фразеології в початкових класах, що забезпечує зв'язок вишівського і шкільного курсів і сприяє формуванню у студентів методичної компетентності. Такий спосіб репрезентування навчального матеріалу для майбутніх учителів початкових класів вважаємо методично доцільним. Водночас зауважимо, що в кінці кожного із розділів варто було б подати список рекомендованих для самостійного опрацювання джерел, крім того, оптимізувати його зміст за рахунок введення рубрик «Теоретичні відомості», «Практикум», «Методичний коментар», що полегшило б орієнтування студентів, заощадило час для пошуку потрібної інформації [44].

Отже, аналіз змісту навчально-методичного забезпечення процесу засвоєння лексикології і фразеології майбутніми вчителями свідчить про достатню кількість навчальної літератури для використання в освітньому процесі: альтернативних навчальних планів, програм, підручників, посібників, автори яких прагнули сформувати конкурентоздатну особистість учителя початкових класів.

Ефективність навчання лексикології і фразеології майбутніми фахівцями початкової освіти залежить від доцільного використання методів, прийомів, засобів навчання, правильного вибору їх. Методи, прийоми та засоби навчання, які застосовуються в різних комбінаціях і за допомогою яких розв'язуються певні дидактичні (навчальні, освітні) завдання, у сучасних умовах набувають трансформацій, окремі з яких поєднуються з інноваційними.

2.2. Зміст і структура експериментально-дослідного навчання за розробленою методикою. Констатувальний експеримент.

Головною метою експерименту було проведення перевірки ефективності розробленої нами методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти та перевірку гіпотези, яка полягала у припущенні про ефективне навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів залежно від оптимального добору принципів, підходів, форм, методів, засобів, технологій навчання, пропонованої системи вправ і завдань із лексикології і фразеології української мови.

Відповідно до мети й загальної гіпотези дослідження провідними завданнями експериментального дослідження було: а) виявлення рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів; б) визначення ефективних форм, методів, засобів, технологій, системи вправ і завдань з лексикології і фразеології української мови; в) перевірка ефективності розробленої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів.

Організуючи експериментальну роботу, ми врахували, що розроблення методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів буде здійснюватися на засадах словоцентричного й текстоцентричного підходів шляхом різноаспектного збагачення словникового запасу, упровадження системи лексико-фразеологічних вправ, спрямованої на розвиток комунікативних якостей мовлення.

Експериментальне дослідження проводилося у три етапи (констатувальний, формувальний, підсумковий або контрольний) протягом 2019 – 2020 років в Херсонському державному університеті на педагогічному факультеті. В експерименті брали участь студенти 1 курсу 151 і 141 груп. 151 група була експериментальною, а 141 – контрольною.

Експеримент продовжувався, коли ці студенти навчалися і на другому курсі. Констатувальний етап експерименту мав на меті перевірити рівень сформованості лексичних умінь у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, тобто визначення початкового рівня, від якого відбуватиметься подальший моніторинг перебігу експериментальної роботи.

Завданням констатувального етапу експерименту було:

– добір діагностувальних завдань задля дослідження стану сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів у вигляді тестів та завдань;

– вимірювання показників рівня сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Мета констатувального етапу експерименту: з'ясування рівнів сформованості компетентностей майбутніх учителів початкових класів: лексичної (уміння використовувати лексичні одиниці в різних жанрах і стилях мовлення з дотриманням лексичних норм сучасної української літературної мови; лексичний аналіз текстів різної жанрово-стильової належності, вибір слів, та їх групування, за ступенем інтенсивності ознаки, добір доцільного слова відповідно до мовленнєвої ситуації, вибір синонімів, омонімів, антонімів, заміна синонімів у реченні на основі усвідомлення семантики; розвивати мовне чуття й мовний смак в учнів); фразеологічної (уміння застосовувати фразеологічні одиниці у мовленні, здатність збагачувати мовлення учнів початкових класів фразеологізмами).

На констатувального етапі експерименту було охарактеризовано рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей, розроблено комплекс діагностувальних вправ і завдань для визначення рівнів сформованості означених компетентностей. Для цього ми використовували різні способи контролю: анкетування, співбесіди, спостереження, тестування.

У процесі навчання лексикології та фразеології майбутніми учителями початкової школи для визначення рівня якості знань

застосовуються тестові завдання. Подані зразки тестових завдань апробовані в умовах сучасної університетської освіти.

За допомогою оптимальних способів контролю відповідно до критеріїв та їх показників виділяємо такі рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів: *високий, достатній, середній, низький* (Додаток А).

Використання тестового контролю на різних етапах вивчення лексикології та фразеології дає можливість актуалізувати опорні знання майбутніх фахівців початкової освіти, перевірити опрацьований ними матеріал, визначити рівень навчальних досягнень під час підсумкового контролю. Визначені критерії, основні рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей будуть використовуватися у проведенні констатувального й формувального експерименту з формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкової освіти.

Задля встановлення рівня сформованості лексичної та фразеологічної компетентностей студентам було запропоновано комплексну роботу, що складалася з тестів та завдань, що передбачали перевірку знань лексико-семантичних, лексико-стилістичних норм сучасної української літературної мови, перевірку сформованості вмінь добирати слова, групувати їх за певними ознаками або відповідно до контекстуальних умов, розташовувати лексеми за ступенем інтенсивності ознаки, вибирати омоніми, антоніми, синоніми, здійснювати заміну синонімів у реченні чи тексті на основі усвідомлення семантики; виявлення лексичних неточностей тощо (Додаток Б).

На підставі кількісного аналізу виконаної контрольної роботи було визначено показники рівнів сформованості лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівні сформованості лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів (за результатами виконання тестів, у%)

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	34	21	37	8
ЕГ	32	23	35	10

Аналіз результатів виконання тестів засвідчив, що більшість студентів мають середній рівень сформованості лексичної компетентності (37% КГ, 35– ЕГ), високий рівень виявили (34%, КГ, 32 ЕГ), достатній (21 КГ, 23 ЕГ), низький (8 КГ, 10 ЕГ). Прогнозованими виявилися помилки, яких найчастіше припускалися студенти, на визначення синонімічної пари, у якій слова мають експресивно-стилістичне забарвлення; на називання лексем, що відтворюють зміст у пом'якшеній формі (евфемізмів); на добір прикладів прихованої антонімії; на називання лексем, що за своєю семантикою перебувають між двома антонімами (мезоніми), на визначення омонімів та типів архаїзмів.

Під час виконання завдання, що передбачало вибір слів з переносним значенням та пояснення способів перенесення, визначення художніх засобів, уживаних у тексті, студенти правильно визначили слова, ужиті в переносному значенні, водночас більшість із них не змогла правильно визначити способи перенесення, а відтак з'ясувати, якими художніми засобами ці слова виступають у тексті. Наведені студентами власні приклади вживання слів у переносному значенні засвідчили необхідність удосконалення їхніх лексичних умінь і вправно послуговуватися лексичними виражальними засобами. Результати виконання першого завдання подаємо в таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Рівні сформованості лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів за результатами виконання першого завдання (у%)

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	24	23	47	6
ЕГ	25	23	49	3

Із другим завданням студенти успішно впоралися. Пересічно 95% виявили достатній рівень і лише 5% середній. Відсутність високого рівня пояснюємо однотипністю синтаксичних конструкцій складених студентами речень, слабким умінням проілюструвати естетичну функцію мови (наприклад: *На Волині триває боротьба за сонячний камінь. Ми поїдемо до країни пірамід. Лев – цар звірів. Ліси – легені планети й под.*).

Третє завдання викликало утруднення в майбутніх учителів початкових класів визначати різницю у значеннях паронімів, зокрема в словах: відношення – відносини – взаємини – стосунки, уповноваження – повноваження, федеративний, федеральний – федералістський, виголошувати – проголошувати – оголошувати. З огляду на це відсотки результатів виконання завдання розподілено таким чином (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Рівні сформованості лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів за результатами виконання третього завдання (у%)

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	6	24	59	11
ЕГ	7	22	58	13

Четверте завдання діагностичного зрізу – написання твору. Роботи перевірялись за такими критеріями: виконання комунікативних завдань, обґрунтованість викладу думок, багатство словникового запасу, використання емоційно-забарвленої лексики, синонімів, слів, ужитих у переносному значенні, дотримання норм мовлення. Аналіз письмових

робіт показує, що у деяких творах студенти відходили від теми, порушували логіку викладу думок (11%). Не всі студенти можуть змістовно будувати речення, мало вживають складних багатокомпонентних речень, а переважно прості, ускладнені однорідними членами речення, рідше з відокремленими членами речення (54%). 3-поміж складних речень у роботах наявні складнопідрядні з однією підрядною частиною (72%), бракує безсполучникових конструкцій (26%). Кожен критерій оцінювався за двобальною системою. Максимальний бал за це завдання – 10. Такий бал отримали лише 7% студентів. Були допущені помилки у побудові висловлювань (не було вступної частини, висновку), а також в оформленні роботи за мовленнєвими вимогами. Показники результатів виконання студентами творчих робіт подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Показники виконання творчих письмових робіт (у%)

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	7	31	52	10
ЕГ	7	30	54	9

Краще студенти КГ і ЕГ упоралися зі складанням діалогів, це пояснюється тим, що студенти більше користуються усною формою спілкування. Для перевірки рівня сформованості діалогічного мовлення студентам було запропоновано обговорити у формі діалогу зміст і завдання одного з практичних занять із методики навчання української мови.

До уваги бралися такі показники: уміння правильно, комунікативно доречно ставити запитання з обраної теми, норми та правила спілкування українською літературною мовою, уміння відстоювати свою позицію і правильно її формулювати, доводити свою думку до логічного кінця, уміти слухати співрозмовника відповідно до норм українського

мовленнєвого етикету. Дані сформованості лексичної компетентності майбутніх учителів подано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Показники рівнів сформованості лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів (у%)

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	3	21	68	18
ЕГ	4	20	69	17

Задля перевірки рівнів сформованості фразеологічної компетентності майбутнім учителям початкових класів пропонувався комплекс вправ і завдань.

Аналіз результатів виконання тестів засвідчив, що більшість студентів мають середній рівень сформованості фразеологічної компетентності (48% КГ, 49% ЕГ), високий рівень виявили (3% студентів КГ, 4% студентів ЕГ), достатній (21% КГ, 20 ЕГ), низький (18 КГ, 17 ЕГ). Труднощі були на визначення типів фразеологізмів (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення), творення фразеологізмів, на визначення груп висловів, системних відношень та ознак, що передають фразеологізми; визначення семантичного типу, семантичного ряду, розряду фразеологізмів.

Результати виконання завдань засвідчили, що студенти впоралися із завданням на визначення фразеологізмів. Дещо складнішим виявилось завдання, що передбачало визначити значення поданих фразеологізмів: *волосся їжаком, у три погибелі згинатися, нуль без палички, ганятися за двома зайцями, дев'ятий вал, три кити, домашнє вогнище, від зорі до зорі, грати першу скрипку, сім п'ятниць на тиждень*. Студенти не змогли пояснити значення таких фразеологізмів, як *підводне каміння, дев'ятий вал, три кити, сім п'ятниць на тиждень, нести хрест*, вони розглядати

фразеологізми не цілісно, а покомпонентно, тлумачачи окремі слова, що входять до складу відповідних фразеологізмів.

Результати виконання завдань, що ілюструють рівні сформованості фразеологічної компетентності майбутніх учителів, за результатами констатувального зрізу педагогічного експерименту подано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Показники рівнів сформованості фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів (у%)

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	6	27	59	8
ЕГ	6	26	58	10

Отже, результати констатувального зрізу засвідчили необхідність розроблення ефективної методики навчання лексикології і фразеології, спрямованої на розвиток лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти, що сприятиме оволодінню майстерністю слова, формуванню мовного смаку, підвищенню рівня культури мовлення, збагаченню словникового запасу студентів.

2.3. Хід формувального етапу педагогічного експерименту

Опрацювавши науково-методичну літературу, проаналізувавши результати констатувального експерименту щодо дослідження рівня сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів було визначено мету, завдання, вихідні положення, зміст і структуру формувального етапу експерименту.

Студенти, які брали участь в експерименті, мали приблизно однаковий рівень сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей. У контрольних групах заняття проводилися за програмами курсів «Українська мова за професійним спрямуванням»,

«Сучасна українська літературна мова з практикумом», для студентів закладів вищої освіти; в ЕГ ми ще додали матеріал експериментальної методики з відповідним методичним забезпеченням, що розширював знання про основні лексичні поняття, знайомив студентів із культурою професійного спілкування, нормами професійної етики, забезпечував оволодіння лінгводидактичною термінологією, передбачав вироблення стійких умінь лексичної самокорекції. Програма педагогічного експерименту здійснювалася в три етапи. Для кожного з них було сформульовано мету та завдання, передбачуваний результат, підібрано методи, форми, прийоми й засоби навчання.

Мета роботи на першому етапі (мотиваційному) полягала у формування стійкої мотивації і свідомого прагнення до навчання лексикології і фразеології української мови. На першому етапі зміст роботи був спрямований на повторення лексичних понять, які необхідні студентам для створення власних висловлень і методичної адаптації текстів. Основну увагу було приділено поглибленню відомостей про слово, синоніми, омоніми, антоніми, пароніми, пряме й переносне значення слова, терміни.

Розкриттю теоретичних питань навчальних курсів допомагали лекційні заняття, які стали провідним джерелом інформації. Завдання викладача полягало в тому, щоб надати студентам найважливішу новітню інформацію. До лекції було подавався список рекомендованої основної та додаткової літератури, а також інтернет джерела.

У лекції особливу увагу приділяли опануванню теоретичних відомостей про синонімію в сучасній лінгвістиці. У системі експериментального навчання ми приділили особливу увагу і практичним заняттям, які містили різні види колективної роботи студентів і мали на меті:

- сформувати мотивацію студентів до формування лексичної і фразеологічної компетентностей;

- засвоїти теоретичний матеріал, систематизувати й поглибити набуті знання, з'ясувати рівень засвоєння необхідного матеріалу для формування лексичної і фразеологічної компетентностей;
- формувати у студентів вміння й навички правильного, грамотного, професійного спілкування з використанням інтерактивних методів (різних видів рольових та ділових ігор, мовленнєвих ситуацій);
- підвищити рівень професійної культури студентів.

Практичні заняття за експериментальною методикою проводилися відповідно до розробленого плану, що містив перелік основних питань, список джерел та завдань для самостійної роботи. Це такі види роботи: опрацювання літератури, підготовка повідомлень на певну тему, яка потребує використання додаткових джерел, редагування текстів тощо. Ми застосовували різні види вправ і завдань, у яких були б мовленнєві ситуації, наприклад: Прочитайте висловлювання відомих людей про роль мови у житті людини. Визначте у кожному тексті тему й основну думку. (Додаток В)

З метою підвищення мотивації студентів до навчання лексики були запропоновані наступні завдання:

1. Прослухайте текст, про що в ньому говориться?
2. Прочитайте висловлювання видатних людей про слово. Яка роль слова у житті людини?

Під час виконання завдань ми поєднували інтерактивні методи (робота в групах, мікрофон, два-три-всі разом).

Для повторення відомостей про слово використовували традиційні методи: роботу з підручником, бесіду, спостереження над мовними явищами, а також інтерактивні методи: мікрофон, робота в парах, робота в групах тощо. Експеримент переконав, що треба проводити роботу з текстом як фронтально, так і в парах, у групах. Наприклад: *Зробіть аналіз мовних особливостей тексту. До якого стилю він належить? Що про це*

свідчить. Охарактеризуйте слова з погляду стилістичного використання, походження.

В експериментальному навчанні ми використовували тексти професійного спрямування. Критеріями добору текстів вважаємо їх професійну спрямованість, новизну, емоційність, доступність, виховний, комунікатив-ний потенціал. Наведемо текст, який пропонувався для аналізу за групами: Прочитайте текст, визначте тип мовлення. Поясніть розділові знаки у тексті (I група), правопис виділених слів (II група). (Додаток Г) Продовжте текст роздумом із порушеної проблеми (метод мікрофон).

Як бачимо, провідним засобом експериментального навчання стали вправи, які стимулювали студентів до комунікації, вправно будувати висловлювання з дотриманням норм літературної мови.

Для того, щоб студенти вміли аналізувати життєві ситуації, доречно використовувати мовні засоби, під час експериментального навчання ми використовували різноманітні інтерактивні прийоми: ділову, рольову гру, імітаційне моделювання ситуацій. Наведемо приклади таких завдань:

1. Прочитайте виразно текст. Визначте його головну думку.

Відредагуйте речення.

2. Доберіть до слів *плакати, сміятися* по три синоніми і складіть з ними речення.

Цікавою і продуктивною виявилася імітаційна гра «Коректор». Студентам пропонували виконати роль коректора, який вичитує текст і виправляє помилки в коректурі.

Формуванню орфографічної компетентності і активізації та збагаченню словникового запасу студентів термінами сприяли такі вправи:

1. Останнім часом у педагогіці з'являється багато нових слів З поданими словами складіть по 2 – 3 словосполучення.

Силабус, смартпідлога, компетентність, електронні ресурси.

2. Прочитайте текст. Випишіть терміни, пов'язані з обраним фахом,

і поясніть їх значення.

Використані вправи й завдання дали змогу ознайомити студентів із теоретичними відомостями, нормами сучасної української мови, сформуванню вміння користуватися українською мовою, розширити і збагатити словниковий запас; підвищити мовний рівень майбутніх фахівців початкових класів, ознайомити з правилами мовленнєвого етикету.

Другий етап (пізнавально-діяльнісний) мав на меті навчити студентів доречно послуговуватися мовним матеріалом. З огляду на це роботу над лексикою було реалізовано через систему тренувальних вправ.

Наведемо приклади:

1. Розкрийте значення наведених слів, складіть з ними речення.

Пам'ятка – пам'ятник, об'ява – оголошення, відноситься – ставитись, попадати – потрапляти, робити – працювати, одягати – надягати,

2. З'ясуйте, вживання яких слів найчастіше спричиняє лексичні помилки. Запишіть слова, вставляючи пропущені літери **и** або **і**.

Пр..нтер, вар..ант, коорд..нати, реkv..з..т, коеф..цієнт, с..стема, клас..ф..кація, коп..я, м..німум, ун..ф..кац..я.

3. Як можна назвати ці слова? Запишіть 5-6 термінів, пов'язаних з вашою майбутньою професією. виправте помилки в словосполученнях.

Пам'ятні сувеніри, моя особиста справа, народний фольклор, прогресувати вперед, дублювати двічі, моя автобіографія, експонат виставки, свій автопортрет, сьогоднішній день, період часу.

Виконання таких вправ і завдань сприяло збагаченню словникового запасу майбутніх фахівців початкових класів професійною лексикою.

Пізнавальним видом роботи стало укладання тлумачного словника лінгводидактичних термінів. Така робота привчає студентів уважно ставитися до термінів, сприяє формуванню необхідності користуватися словником у повсякденному житті. Вправи будувалися на текстовій основі, що дало можливість краще засвоїти мовні рівні (лексичний, граматичний, стилістичний) і види мовленнєвої діяльності.

Під час експериментального навчання використовувалися дидактичні ігри. Дидактична гра «Поліглот» зміцнила знання не лише української, а й іноземної мови, студент відчули її унікальність, опанували самотні риси.

1. Поставте в поданих словах знак наголосу та пропущені букви.
2. Поясніть значення трьох слів (на вибір), скориставшись «Словником іншомовних слів»: *Акорд, натюрморт, літургія, компас, р..торика, гастроном..я, кулінар..я, жалюзі, мантія, метон..мія, інкогніто, іронія, еруд..т, еск..мо, ескадрон, гейзер, л..брето.*

Зацікавленість викликали у студентів вправи і завдання на правила мовленнєвого етикету. Наприклад: *Завдання 1.* Ознайомтеся з текстом. Складіть за його змістом пам'ятку для товаришів «Правила компліменту». Чим комплімент відрізняється від похвали?

Завдання 2. Прочитайте компліменти. Визначте, хто може бути адресатом кожного з них?

У Вас добре розвинена інтуїція! Ніхто не розповість про цей випадок краще від Вас! Ваша скромність зачаровує. Твоє мовлення наймелодійніше! Ти вмієш переконувати! Вам так пасує ця сукня!

Завдання 3. Проаналізуйте письмове резюме претендента на вакантну посаду і на його підставі складіть текст-презентацію нового співробітника, ураховуючи правила корпоративної етики.

Завдання 4. На основі поданих прислів'їв і приказок сформулюйте принципи мовленнєвого етикету ділового спілкування,

1. На городі бузина, а в Києві дядько. 2. Ляпає язиком, як постолом. 3. Говорить, наче три дні не їв. 4. Гавкає, як собака на прив'язі. 5. Заторохтіла сорока, наче діжка з горохом. 6. Бесіди багато, а розуму мало. 7. Глухий слухає, як німий говорить. 8. Базіка – мовний каліка.

У формуванні лексичної компетентності важливе значення мали лексичні, лексико-фонетичні, лексико-граматичні та інші види вправ, використання яких залучало студентів до продуктивної роботи, давало можливість реалізувати власний комунікативний потенціал, стимулювало

мовленнєву творчість. Наприклад: Зробіть рекламу для вступників до Херсонського державного університету, використавши професійну лексику.

Третій етап (творчий) мав на меті сформувані лексичну і фразеологічну компетентності студентів через оволодіння спеціальними мовленнєвими поняттями, умінням застосовувати їх у процесі аналізу й конструювання текстів професійного спрямування, а також власні комунікативні вміння і навички (уміння переконувати, захоплювати, доводити, обґрунтовувати, узгоджувати мовлення, готовність слухати і говорити, активізувати комунікативну діяльність співрозмовника). Досягненню цієї мети підпорядковувалися такі вправи: виразне читання та аналіз текстів професійного спрямування, вправи на виправлення порушень у мовленні, наголошування, милозвучності, інтонаційного оформлення речень, захист проєктів, аналіз виступів, повідомлень.

Упродовж третього етапу у формуванні лексичної і фразеологічної компетентностей було обрано лінгводидактичні стратегії, якими передбачено продуктивно-конструктивні вправи, під час виконання яких студенти вели спостереження й аналіз мовних одиниць у тексті, здійснювали конструювання висловлювань, редагували виступи, реферати.

1. Записати подані слова. Довести, що вони є неологізмами. Пояснити їх значення: *Дистанційна освіта, глобалізація, електронна пошта, сканування, теледебадати, віртуальний світ, спонсор, ксерокопія, банкомат, інтернет-кафе, чат, компакт-диск, хештег, цифрові носії.*

2. У наведених синонімічних рядах визначіть стилістично нейтральні й стилістично забарвлені слова: *Мандри – подорож – блукання; говорити – варнякати – базікати; чкурнути – побігти – дременути; ніжитися – кайфувати; улюбленець – любимчик; кумекати – розуміти – тямити.*

3. Замініть перифрази синонімами. Уведіть їх у речення.

Серце України, країна пірамід, голубі плеса, храм науки.

4. До поданих слів доберіть синоніми, визначіть домінують синонімічного ряду, виявіть відтінки в значенні: *Простий, робрий, бідний,*

нісенітниця, радісний, прогрес, говорити, радісно, робити, біографія, декламувати, поспішати, сильно, сердити, богатир, прокидатися.

Під час третього етапу дослідного навчання використовувалися як традиційні форми навчання (лекції, практичні, самостійна робота), так і сучасні інтерактивні (дидактичні ігри, лексико-фразеологічні тренінги тощо). В основному переважали вправи, що передбачали добір прикладів на певне лексичне явище, групування їх за певними ознаками; заміна одних лексем іншими; знаходження лексичних помилок та їх виправлення. Наприклад: 1. Запишіть слова, вставляючи пропущені літери **и** або **і**.

А) Абсц..са, акс..ома, б..ном, б..сектриса, вар..ант, д..агональ, ел..нс, коорд..нати, коеф..цієнт, логар..фм, мед..ана, м..німум, с..стема, с..метрія, трапец..я, б..бл..ограф..я, р..зюме, р..кв..з..т.

Б) Фальс..ф..кація, інд..катор, нейтралізац..я, г..дрокс..д, розч..н, електрол..ти, д..соц..ація, с..л..кати, параф..н, д..фузія, н..трат, окс..д, г..дроліз, ацет..лцелюлоза, ок..слення, кр..сталічні ґратки.

2. Запишіть 5-6 термінів, пов'язаних із вашим профілем навчання.

Перекладіть подані терміни. Якої галузі науки вони стосуються?

Акумулятор, вольтметр, конденсатор, ебонит, контролер, Коллектор, динамо-машина, кіловатт-час, редуктор, фільтр.

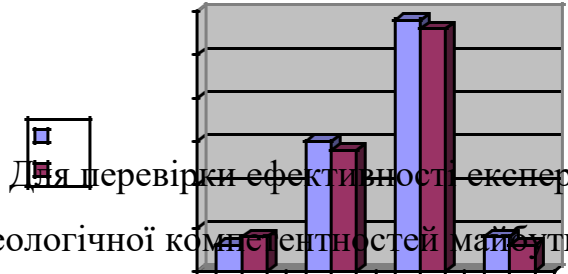
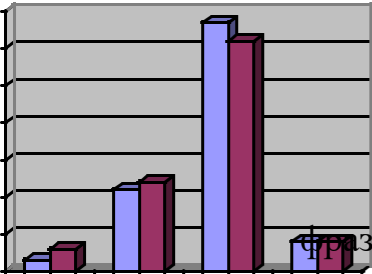
3. Доберіть до слів іншомовного походження українські синоніми.

Фотографія, актуальний, абстрактний, аплодисменти, горизонт, оригінальний, дайджест, імідж, процент, фонтан.

Формуванню вмінь лексичної самокорекції, збагаченню словникового запасу студентів сприяло застосування завдань на опрацювання довідкових джерел, інтернет ресурсів.

4. Доберіть за матеріалами інтернетних джерел слова до «Термінологічного словника сучасного вчителя».

5. Прочитайте статтю у журналі «Початкова освіта» з проблем навчання української мови учнів початкових класів. Складіть анотацію.

Для перевірки ефективності експерименту на формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів був проведений контрольний зріз знань. Завдання були аналогічними з констатувальним зрізом, і спрямовані на визначення динаміки рівнів сформованості означених компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Зрізові роботи проводили в експериментальних і контрольних групах для порівняння їх результатів. У контрольних групах вони передбачали виявлення рівня сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей за умови використання традиційних форм, методів і прийомів контролю, в експериментальних групах – з'ясування, як вплинула експериментальна методика на процес формування лексичної і фразеологічної компетентностей студентів.

Відповідно до пізнавального критерію було запропоновано тести з лексикології і фразеології, подібні до тих, що були застосовані в процесі констатувального етапу педагогічного експерименту.

Наступне завдання було спрямоване на перевірку здатності майбутніх учителів інтегрувати знання з різних навчальних дисциплін. Пропонувалося підготувати повідомлення про етимологію українських назв місяців, фразеологізмів *дев'ятий вал*, *грати першу скрипку* і скласти за матеріалом повідомлень запитання для допитливих школярів.

Відповідно до особистісно-професійного критерію було запропоновано завдання, що виявляли вміння репрезентувати себе через мовлення, здатність до ефективного спілкування в професійній діяльності; уміння, пов'язані з уживанням фразеологізмів у мовленні.

Випишіть фразеологізми, які характеризують манеру мовлення, складіть із ними речення.

Набрати в рот води, робити круглі очі, пустити сльозу, гнути спину, байдики бити, тягти kota за хвіст, говорити крізь зуби, калічити слова, лежні справляти, тягти за язик, падати духом, язик проковтнути.

Як засвідчили результати перевірки, високий рівень сформованості лексичної компетентності студентів ЕГ виявили 6% студентів (під час констатувального зрізу – 4%). Достатній рівень – 24% (відбулося зростання на 4% у порівнянні з констатувальним), середній – 67% (відбулося зменшення на 2%), низький рівень зменшився на 2%, оскільки його виявили 8% студентів (під час констатувального зрізу 10%). Студенти контрольних груп залишилися в межах достатнього й середнього рівнів (кількість студентів, які показали високий рівень, порівняно з результатами констатувального експерименту, не змінилася (3%), достатній рівень виявлено у 22%, середній – у 67%, відповідно низький рівень виявили 8% майбутніх учителів початкових класів).

Результати першого контрольного зрізу покажемо за допомогою таблиць 2.7 і 2.8.

Таблиця 2.7.

Динаміка сформованості лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів за результатами першого контрольного зрізу (у%)

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	3	22	67	8
ЕГ	6	24	62	8

Таблиця 2.8.

Динаміка сформованості фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів за результатами першого контрольного зрізу

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	3	21	68	18
ЕГ	4	20	69	17

Наслідки контрольного зрізу експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування лексичної і фразеологічної

компетентностей майбутніх учителів початкових класів, що дає можливість впроваджувати експериментальну методику в освітній процес.

Труднощі у студентів, як засвідчують їх роботи і бесіди викликало, виконання завдань, які стосувалися формулювання лексичного значення слів, підготовки повідомлень про етимологію українських назв місяців, фразеологізмів. Під час написання повідомлення «Моє ставлення до іншомовних запозичень» студенти припустилися помилок у написанні власних назв, у вживанні розділових знаків у складних реченнях.

Другий контрольний зріз було проведено після другого – пізнавально-діяльнісного етапу педагогічного експерименту.

Відповідно до мотиваційного критерію студентам пропонували написати твір «Для чого людині треба віра», що оцінювався за такими критеріями: змістова і граматична правильність; оригінальність мовлення; повнота змісту; точність і доцільність використання слів, відсутність суржику, образність висловлень.

Відповідно до когнітивно-професійного критерію майбутнім учителям початкових класів пропонувалися такі завдання:

Поясніть значення слів-омонімів у поданих словосполученнях.

На превеликий жаль – жаль грошей, косити траву – косити ока, потрібна річ – у тім то й річ, мистецький стиль – старий стиль, безкрайній степ – танцювати степ, терпіти сушу – зійти на сушу.

Відповідно до особистісно-професійного критерію майбутнім учителям початкових класів пропонувалися такі завдання:

Порівняйте подані визначення, укажіть на їх відмінності. Зміст якого лінгводидактичного поняття вони розкривають? Яке з визначень, на Вашу думку, найповніше виражає зміст поняття? Аргументуйте свою думку. Яке із запропонованих визначень є прийнятним для початкової школи?

а. Написання, що є наслідком вибору із ряду можливих єдино правильного графічного засобу (М. Пентилюк).

б. Написання, що відповідає правилам орфографії (С. Єрмоленко).

с. Закономірно відтворений спосіб зображення на письмі певного фонеморфологічного явища, незалежно від особливостей того чи того індивідуального слова (О. Ахманова).

д. Написання в слові або між словами, яке може бути зображене різними графічними знаками, але з яких тільки один може бути правильним. Вибір правильного написання з переліку можливих (решта є помилковими) визначається орфографічними правилами (М.Баранов).

Поясніть значення наведених фразеологізмів, визначте сферу їх уживання.

Альфа і омега, собака на сні, лебедина пісня, каламутити воду, і за холодну воду не братися, і в ус не дути, згущувати фарби, за словом в кишеню не лізе, з одного тіста, висмоктувати з пальця, гідке каченя.

Наведемо за допомогою таблиці узагальнені результати другого контрольного зрізу, які переконують, що велике значення для формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів мала робота, спрямована на збагачення словникового запасу студентів, упровадження системи лексико-фразеологічних вправ, спрямованої на розвиток комунікативних якостей мовлення майбутніх учителів початкових класів.

Рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів після другого етапу експерименту

Лексична компетентність				
	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	5	25	62	8
ЕГ	9	30	57	4
Фразеологічна компетентність				
КГ	8	36	50	6
ЕГ	12	42	44	2

Після навчання за експериментальною методикою в студентів ЕГ збільшився словниковий запас, зросли показники високого, достатнього рівнів сформованості лексичної і фразеологічною компетентностей

майбутніх учителів, які навчалися в ЕГ, водночас зменшилася кількість студентів, які показали низький і середній рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей студентів.

Після реалізації творчого етапу експериментально-дослідницького навчання студентам було запропоновано третій контрольний зріз, що передбачав низку завдань:

Підготуйте твір з теми «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим активніше сприймає її серце красу слова» (В. Сухомлинський).

Уявіть собі ситуацію: вам необхідно пояснити першокласникам значення таких словосполучень: *золота осінь, золота душа, золотий голос, золоте серце, золоті руки, золота колекція, золота пшениця.*

Багатий активний словниковий запас дозволяє повно і точно виражати свої думки, легко писати, невимушено виступати перед аудиторією. Один із способів розширити свій активний словниковий запас – ігри, що потребують мовної винахідливості, уміння сказати про одне й те ж безліччю різних способів. Запропонуйте дидактичну гру для учнів початкових класів, яка б сприяла розширенню їхнього словникового запасу

Виконайте лексико-стилістичний аналіз тексту.

Яка довкола краса! Гори виблискували срібною памороззю, померезані густим вишиванням білого снігу на темно-зелених смерекових сардаках. Попри шосе річка витанцьовувала коломийку поміж обмерзлими берегами. Їй було холодно, але радісно – вона бігла з гори в долину, аби розказати, скільки сонця є в небі, скільки краси є в горах, скільки любові є в цьому світі. Бо любов, як іскорка сонця у маленькій сніжинці, засяяла так гарно, так щиро у двох серденьках. І ось уже жива вода цієї любові почала свій нестримний шлях з високих карпатських гір аж до моря, величезного моря життя (Л. Долик).

Доберіть до поданих фразеологізмів синоніми.

Ні світ ні зоря, і вухом не веде, не до вподоби, рукою подати, не падати духом, як крізь землю провалитися, причепитися смолою до кого, міряти поглядом, городити теревені.

Запишіть антоніми до наведених фразеологізмів.

Шкіра та кості, витикати носа, гнути горба, хоч греблю гати, з легким серцем, аж танцює, подати голос, на чолі, губи в молоці, бути на коні, купатися в золоті, глянути гідко, водою не розлити.

Результати контрольного зрізу третього етапу показали, що рівень сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей студентів експериментальних груп вищий. Ці студенти виявили лінгвокреативність у написанні твору, запропонували цікаві дидактичні ігри для учнів початкових класів, дібрали по кілька варіантів синонімічних і антонімічних фразеологізмів до запропонованих. Кількість студентів ЕГ, що показали високий і достатній рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей, помітно зростає. Дані контрольного зрізу засвідчили, що рівень сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей студентів ЕГ підвищився у порівнянні зі студентами КГ.

Таблиця 2.10.

Рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів після третього етапу

Лексична компетентність

	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	5	41	50	4
ЕГ	15	45	40	0
Фразеологічна компетентність				
КГ	9	40	47	4
ЕГ	20	40	40	0

Показник рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти експериментальних і контрольних груп початку й кінця експерименту показано у таблиці.

Таблиця 2.11

Рівні сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів початку й кінця експерименту

Лексична компетентність								
Рівні								
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту
КГ	5	7	32	34	58	55	5	4
ЕГ	4	12	30	39	60	43	6	0
Фразеологічна компетентність								
КГ	6	9	27	40	59	47	8	4
ЕГ	6	20	26	40	58	40	10	0

Таким чином, результати експерименту довели, що ефективність запропонованої методики підвищиться за умов удосконалення і поглиблення змісту навчання лексикології і фразеології української мови з урахуванням соціологічного, лінгвістичного, психологічного, лінгводидактичного, культурологічного чинників, спроектованих на умови навчання в сучасному виші; здійснення навчання лексикології і фразеології на засадах словоцентричного й текстоцентричного підходів; упровадження системи лексико-фразеологічних вправ і завдань, які передбачають різні їх види: лексичний аналіз текстів різної жанрово-стильової належності, вибір слів, їх групування, розташування за ступенем інтенсивності ознаки, добір необхідного слова відповідно до контекстуальних умов, вибір омонімів, антонімів, синонімів, заміна синонімів у реченні чи тексті на основі усвідомлення семантики; виявлення лексичних неточностей тощо.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі відповідно до теми, мети, визначених завдань, концептуальних ідей розвитку сучасної освіти, нормативних документів обґрунтовано теоретико-методологічні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів, описано розвиток методики навчання лексикології і фразеології у вищому навчальному закладі, охарактеризовано базові поняття дослідження, сучасні підходи до навчання лексикології і фразеології, визначено критерії і рівні контролю сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

1. Соціально-економічні зміни в сучасному суспільстві потребують компетентних фахівців, які мають високий рівень професійного мовлення, виявляють здатність до успішної фахової комунікації. Тому набуває актуальності навчання майбутніх учителів початкових класів лексикології і фразеології, що орієнтують на формування лексичної і фразеологічної компетентностей. Це питання досліджували багато науковців, лінгводидактів, зокрема, К. Ушинський, Б. Грінченко, Д. Тихомирова, В.Сухомлинський, В. Бадер, М. Вашуленко, О. Горошкіна, С. Дорошенко, В.Каліш, С. Караман, К. Климова, А.Коваль, В. Мельничайко, М. Оліяр, М.Пентиліук, В. Собко, О. Савченко, Т. Симоненко, О. Хорошковська та багато інших мовознавців, які своїми науковими працями, довершеними творами виховували любов до рідного слова, увагу до живого слова, до вивчення закономірностей мови, звертали особливу увагу на розвиток мислення учнів на основі аналітико-синтетичних вправ тощо.

2. У роботі обґрунтовано поняття, які стосувалися нашого дослідження *«лексикологія», «слово», «лексема», «фразеологія», «фразеологізм», «лексико-семантична система мови», «компетенція», «лексична компетентність», «фразеологічна компетентність».*

3. Аналіз літератури дав можливість виокремити пріоритетні підходи до навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових

класів, це, зокрема, особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, контекстний, системний, словоцентричний, проблемний, які перебувають у взаємозв'язках, і використання яких сприяє професійному зростанню, стимулює збагачення словникового запасу, удосконалення комунікативних якостей мовлення майбутніх учителів початкових класів.

4. Продуктивними технологіями навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів визначено інформаційно-комунікаційні, проблемно-дослідницькі, інтеграційні, тренінгові технології. Вони сприяють формуванню в них мотивації до навчання, дають змогу залучити мультимедійні засоби навчання в організації спостережень над лексичним і фразеологічним матеріалом.

5. Основною метою експерименту було визначення ефективності розробленої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти й перевірку гіпотези, яка базувалася на припущенні, що ефективність навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів залежить від оптимального добору принципів, форм, методів, засобів, технологій навчання, запропонованої системи вправ і завдань з лексикології і фразеології української мови.

6. Результати констатувального зрізу засвідчили необхідність розроблення ефективної методики навчання лексикології і фразеології майбутніх фахівців початкової освіти, спрямованої на формування лексичної і фразеологічної компетентностей. Експеримент засвідчив доцільність здійснення навчання лексикології і фразеології на засадах словоцентричного й текстоцентричного підходів, що передбачає збагачення словникового запасу студентів, розроблення системи лексико-фразеологічних вправ, спрямованої на розвиток комунікативних якостей мовлення.

7. Результати формувального етапу експерименту підтвердили необхідність упровадження поетапної методики навчання лексикології і фразеології, спрямованої на підвищення рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей: перший етап – *мотиваційний*, суть його полягає у формуванні мотивації і прагнення до навчання лексикології і фразеології української мови; другий етап – *пізнавальний* – передбачає формування в студентів умінь доцільно використовувати в мовленні лексичні одиниці: синоніми, омоніми, антоніми, професійні слова, історизми, архаїзми, діалектизми, пароніми, власне українську й іншомовну лексику, фразеологізми як засоби увиразнення мовлення; звертати увагу на стилістичну роль лексичних і фразеологічних одиниць; користуватися словниками, інтернетом; третій етап – *творчий*, – передбачає формування вмій творчо застосовувати лексико-фразеологічні одиниці в різних мовленнєвих ситуаціях, у різних жанрах і стилях мовлення.

8. Проведення формувального етапу експерименту підтвердив ефективність запропонованої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти. Результати експериментального дослідження свідчать, що запропонована методика формування лексичної і фразеологічної компетентностей є ефективною, необхідною, перспективною, адже стимулює майбутніх учителів початкових класів до збагачення словникового запасу, сприяє бажанню оволодіти майстерністю слова, формує мовний смак, лінгвістичну креативність, про що свідчать дані таблиць і діаграм.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів, пов'язаних із навчанням лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів і потребує подальшого дослідження методики інтегрованого підходу до навчання лексикології і фразеології, створення електронного підручника з лексикології і фразеології української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Алефіренко.– Х. : Вид-во при Харк. держ. ун-ті, 1987. – 136 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. для ун-тів /Н. Д. Бабич. – Л. : Світ, 1990. – 232 с.
3. Бакум З. П. Навчання лексики в курсі української мови як іноземної / З.П.Бакум, С. О. Караман // Філологічні студії : Науковий вісник КДУ: зб. наук. праць / за заг. ред. Ж. В. Колоїз. – КДПУ, 2011. – № 6.– С. 690–694.
4. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови / Я.А. Баран.– Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С.Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1140 с.
7. Горошкіна О. М. Особливості вивчення лексики української мови в старших класах природничо-математичного профілю / О.М.Горошкіна // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон : Вид-во ХДПУ, 2002. – Вип. XXXI. – С. 93–97.
8. Греб М.М. Лінгводидактичні акценти реалізації словоцентричного підходу в навчанні лексикології майбутніх учителів початкової школи / М. М. Греб // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наукових праць / [редкол. : Т.І.Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2014. – Вип. № 35 (88).– С. 127–134.
9. Греб М.М. Лінгводидактичні засади навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкової школи в умовах вищого навчального закладу / М. М. Греб // Українська мова і література в школах України. – 2015. – № 1–2 (141–142). – С. 4–8.

10. Грищенко О. А. Інноваційні педагогічні технології у підготовці майбутнього вчителя / О. А. Грищенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць. – Вінниця, 2000. – С. 331–334.

11. Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : навчальний посібник / В. Ф. Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.

12. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. С. Ю. Николаєва]. – К.: Ленвіт, 2003.– 273 с.

13. Калашник В. С. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – К. : Довіра, 2001. – 284 с.

14. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / С.О.Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.

15. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навчальний посібник К. Я. Климова. – [2-е вид., випр. і доп.] – К.: Ліра, 2007.– 240 с.

16. Кочан І. М. Словник-довідник із методики викладання української мови / І. М. Кочан, Н. М. Захлюпана. – [2-ге вид., виправ. і доп.]. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.

17. Лахно Н. В. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: Завдання і вправи : навчальний посібник / Н. В. Лахно. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 144 с.

18. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навчальний посібник / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець.– К.: ВЦ «Академія», 2007.– 352 с.

19. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2010. – 364 с.

20. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / колектив авторів за ред. М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.

21. Нагрибельна І. А. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови : монографія / Інна Анатоліївна Нагрибельна. – Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. – 310 с.

22. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245571411

23. Оліяр М. Наукові підходи до проблеми формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів / Марія Оліяр // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 134–142.

24. Освітні технології : навчально-методичний посібник / О.М.Пехота та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К, 2003. – 255 с.

25. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 1. – С. 15–20.

26. Петухова Л. Є. Професійно-наукова підготовка майбутнього вчителя початкових класів : монографія / Б.М. Андрієвський, Л.Є.Петухова. – Херсон : Айлант, 2006. – 176 с.

27. Підхід [Електронний ресурс] // Тлумачний словник онлайн. – Режим доступу : <http://language.br.com.ua/підхід/>

28. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [науково-методичний посібник] / О. Пометун, Л. Пироженко ; за ред. О.Пометун. – К. : А.С.К., 2006. – 193 с.

29. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради : навчальний посібник / О. Д. Пономарів. – [2-ге вид., стер.]. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.

30. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : посібник для студентів пед. університетів та інститутів / кол. авторів: М. І. Пентилюк, З. П. Бакум, О.М. Горошкіна, та ін.; за ред. М. І. Петилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 366 с.

31. Практикум з орфографії, лексикології, фразеології, лексикографії української мови : навчально-методичний посібник / І. С. Савченко, В. В. Шляхова. – Черкаси, 2011. – 155 с.

32. Програма навчальної дисципліни «Методика навчання української мови» / розробники Н. А. Васильківська, М. С. Вашуленко. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – 36 с.

33. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О.Я. Савченко // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти». – Полтава, 2001. – С. 8–12.

34. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навчальний посібник / О. М. Семенов. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 213 с.

35. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: [монографія] / Тетяна Володимирівна Симоненко. – Черкаси: БРАМА, 2006. – 328 с.

36. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1973. – 300 с.

37. Словник української мови: в 11 т. [Електронний ресурс] / АН УРСР ; Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – Т. 6. – К.: Наукова думка, 1975. – Режим доступу : sum.in.ua

38. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. М.І. Пентилюк.– К.: Ленвіт, 2015.– 320 с.

39. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / С.О. Караман, О.В. Караман, М.Я. Плющ [та ін.]; за ред. С.О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.

40. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень; [уклали : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).

41. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи, 3-4 класи. – К.: ТД «Освіта – ЦЕНТР+», 2018, 2019. – 240 с.

42. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

43. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. Караман, О. Копусь, В. Тихоша та ін. ; за ред. С. Карамана, О. Копусь. – К. : Літера ЛТД, 2012. – 564 с.

44. Українська мова з методикою навчання в початкових класах: інтегрований курс: підручник для викладачів укр. мови та методики викладання у почат. ланці освіти пед. ВНЗ, для вчителів почат. кл. та студ. / за ред. А. П. Каніщенко, Г. О. Ткачук. – [вид. 2-ге., переробл. і доповн.]. – К. : Промінь, 2008. – 232 с.

45. Українська мова. Мова фаху, мова науки, мова спілкування. Текстово-комунікативне навчання: навч. посібник / Л.О. Ткаченко, О.В.Любашенко, С. Є. Мельник та ін. ; за ред. О.В. Любашенко. – К. : ТОВ ВПП «Компас», 2014. – 256 с.

46. Ушинский К. Д. Собрание сочинений / К. Д. Ушинский. – М.– Л.: Издательство АПН РСФСР, 1950. – Т. 8 : Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии. – 1950. – 776 с.

47. Федоренко Ю. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1 (864). – С. 63–65.

48. Філон М. І. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Частина 1: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. І. Філон, О. Є. Хомік. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 271 с.

49. Фразеологічний словник української мови. – [2-ге вид.]. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

50. Чавдаров С. Х. Методика викладання української мови в середній школі / С.Х. Чавдаров ; за ред. С.Х. Чавдарова, В.І. Масальського. – К. : Радянська школа, 1962. – 246 с.

51. Шкуратяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навчальний посібник / Н. Г. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – 823 с.

52. Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики української мови в початкових класах (XVI–XX ст.) / С.Т. Яворська; за ред. М.П.Кочергана. – Слов'янськ : ПП «Канцлер», 2004. – 335 с.

53. Ярещенко А.П. Сучасний фразеологічний словник української мови / А.П. Ярещенко, В.І. Бездітко, О.В. Козир, Н.Г. Немировська. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. – 640 с

ДОДАТКИ

Додаток А

Ріні та критерії сформованості лексичної та фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкової школи

Високий рівень. Студент має ґрунтовні знання з лексикології і фразеології української мови, уміло користується правилами слововживання; демонструє розвинений словниковий запас, лексичну гнучкість, володіння термінологічною, власне українською, іншомовною лексикою, фразеологічним багатством мови; уміння здійснювати лексичну самокорекцію. Студент виявляє лінгвістичну креативність у створенні власних висловлень, що відрізняються лексичним багатством та різноманітністю граматичних форм і конструкцій; володіє прийомами мовної гри, правильно визначає лексичні і фразеологічні поняття, застосовує мовні знання на практиці, наводить власні приклади, вміє користуватися лексикографічними й довідковими джерелами, інтернетними ресурсами.

Достатній рівень. Студенти демонструють достатні знання з лексикології і фразеології української мови, знають лексичні норми, їх функції, дотримуються правил слововживання. Демонструє розвинений словниковий запас, лексичну гнучкість, володіння термінологічною, власне українською, іншомовною лексикою, фразеологічним багатством мови. Має сформовані вміння користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності, лексикографічними, довідковими виданнями; проте у створенні власних висловлень припускаються 1-2 лексичних помилок, пов'язаних здебільшого з уживанням паронімів та новітніми змінами в лексичному складі української мови; недостатня сформованість умінь лексичної самокорекції.

Середній рівень засвідчив попри наявність у студентів знань лексичних норм їх порушення в усному й писемному мовленні;

незначний український словниковий запас, у тому числі термінологічний; утруднення з продукуванням усних і писемних висловлювань різної жанрово-стильової належності; збереження тенденції щодо недостатньої сформованості умінь лексичної самокорекції. Рідко використовують у власному мовленні фразеологічне багатство української мови. Допускають неточності у визначенні лексичних і фразеологічних понять, відчувають труднощі в засосування теоретичних знань на практиці та в наведенні прикладів.

Низький рівень характеризувався наявністю лексичних помилок 2 усному й писемному мовленні; обмеженим словниковим запасом, у тому числі термінологічним, невмінням продукувати усні і писемні висловлювання різних типів і жанрів у професійній сфері спілкування; несформованістю умінь лексичної самокорекції, відсутністю мотивації до вдосконалення власного мовлення. Допускає суттєві помилки у визначенні лексичних і фразеологічних понять, у застосуванні теоретичних знань на практиці та в наведенні прикладів. Відчуває значні труднощі в побудові власних висловлювань у різних стилях і жанрах мовлення.

Тести для перевірки рівня сформованості лексичної компетентності

1. У якому рядку є слова, які в словосполученнях ужито в переносному значенні?
 - а) золота нива, гіркий полин, солодка цукерка;
 - б) білий сніг, високий будинок, тихий крик;
 - в) читати книгу, гартувати сталь, іти з товаришем
 - г) холодний погляд, тверда рука, гірка правда.
2. У якому рядку всі наведені слова є багатозначними?
 - а) підмет, суфікс, присудок, іменник, периметр;
 - б) береза, ялина, клен, бузок, дуб;
 - в) Луцьк, овес, корінь, реакція, відмінок;
 - г) теплий, ґрунт, земля, дивитися, холодний.
3. У якому рядку подані слова становлять синонімічний ряд?
 - а) мовчазливий, мовчазність, мовчазна, мовчати;
 - б) мовчазний, говіркий, говірка, мовчун, маломовний;
 - в) мовчазний, небалакучий, неговіркий, маломовний, небагатослівний;
 - г) мовчати, говорити, слухати, кричати, шептати.
4. З'ясуйте, якими лексичними одиницями є подані слова *дорога, шлях, стезя, шосе*: а) антоніми; б) синоніми; в) пароніми; г) омоніми
5. Позначте синонімічну пару, у якій слова мають експресивно-стилістичне забарвлення: а) видатний-відомий, б) мимрити-белькотати,
 - в) зосереджувати – концентрувати,
 - г) самоуправління – автономія.
6. У якому рядку правильно дібрано антоніми до слова «велетень»?

а) гігант, силач;	в) високий, міцний;
б) ліліпут, карлик;	г) Вернигора, титан.

7. У якому рядку записано приклади прихованої антонімії?

- А . Такий друг,що й недругів не потрібно;
- Б. Світить сонце так яскраво, що аж сліпить;
- В.Такий добрий, що в ложці води втопив би;
- Г. Люблю не білий хліб, а чорний.

8. Як називають слова, які за своєю семантикою перебувають між двома антонімами?

- А) мезонімами;
- Б) оксиморонами;
- В) перифразами;
- Г) евфемізмами.

9. Знайдіть рядок, у якому до складу словосполучень входять омоніми:

- А) гостре слово – гострий зір, тихий голос – тихе життя;
- Б) чисте небо – чисті руки, ламати голову – ламати кригу;
- В) старий клен – старі погляди, вершина Карпат – вершина слави;
- Г) гостра коса–дівоча коса,електричний розряд–спортивний розряд.

10. У якому рядку всі слова власне українські?

- А) урожай,хлопець,локатор,самоповага,зерно;
- Б) непослух, сузір'я, суцвіття, лоскіт, рушник;
- В)ракета, співчуття, пір'їнка, смолоскип, блискавка;
- Г) багатокутник, перемога, космос, телевізор.

11. У якому рядку всі слова запозичені?

- А сніг, казка,велетень,лебеді,крислатий;
- Б патерик,агент,охоронець,дилетант,дія;
- В оазис,паштет,ментол,кабальєро,блок;
- Г недоладність, спека, нонсенс, акція, аматор.

12. У якому рядку всі слова є застарілими?

- А) розмова,суфікс,сокіл,блакить,рейтинг;
- Б) почуття,лексика,модальність,мармур,мушля
- В) свобода,літо,комедіант,форель,фонетика;

Г) урядник, писар, ратай, свічадо, рекрут.

13. До якого типу архаїзмів належать слова *война, вражий, піит, пашпорт*?

А) лексичних; Б) лексико-словотворчих; В) фонетичних; Г) семантичних.

14. Знайдіть речення, у якому неправильно вжито слово «неділя»:

А) У неділю дідусь з онуком пішли гуляти у зимовий парк (З підручника).

Б) Була неділя, тихий час дозвілля (М.Рильський).

В) Вербна неділя – назва християнського свята (За словником).

Г) Одна неділя має сім днів (З розмови).

Завдання для перевірки рівня сформованості лексичної компетентності

1. Знайдіть слова з переносними значенням, поясніть спосіб перенесення, визначте, яким художнім засобом вони виступають й тексті. Наведіть подібні приклади.

1. Пролетів червень, уже й липень гарячий здіймає у небі свої шовкові крила (І. Цюпа). 2. Ох серпень, серпень, серпик срібний об сіно сонячне сточив, упали теплі ... (Г. Гайворонська). 2. Вересень плів у небі голубими човнами погожих днів, відлітав журавлиними зграями в теплі краї (І. Цюпа). Вересень гортає свої останні сторінки, а вони стояли чіткі, як малювання, і глибшими ставали води і очі жінок (М. Стельмах).

2. Замініть перифрази синонімами. Уведіть їх у речення.

Голубі сестри людей, легені планети, тихе полювання, цар звірів, нічне світило, чорне золото, сонячний камінь, країна пірамід.

3. Поясніть різницю у значеннях паронімів:

Автономія – автономність, відношення – відносини – взаємини – стосунки, уповноваження – повноваження, обвинувачений – обвинувальний, виголошувати – проголошувати – оголошувати, федеративний-федеральний– федералістський.

4. З'ясуйте значення слів іншомовного походження, замініть їх власне українським відповідником. З 2-3 з них (на вибір складіть речення).

Акселерація, альма-матер, амбіція, дизайн, дилер, егіда, екзил, екзальтація, експресія, аплодисменти, процент, креативний, пролонгований, фотографія, менеджер, диференціювати, консенсус, когнітивний, економити.

5. Запропонуйте власне тлумачення мовознавчих термінів, пропонуючи афоризми. Наприклад: *1. Морфемі – це атоми семантичної структури, тоді як слова молекули (В. Русанівський). 2. Орфографія – це одяг*

писемної мови. В усі часи він має бути зручним і ошатним (В. Русанівський).

6. Адаптуйте запропоноване визначення для учнів початкових класів.

Мова – це цілісна система знаків: фонем, морфем, слів, речень, що служить для називання предметів, явищ та понять об'єктивної дійсності і є засобом спілкування, Водночас мова є одним із чинників самоорганізації суспільства (З посібника).

7. Напишіть твір на одну із тем:

«Слова – це вчинки» (Анатоль Франс).

«Слова – єдине, що буде жити вічно» (Гезлітт).

«Бо тільки слово береже в основі соборність української душі».

«Словники – музеї слів» (С. Пушик).

«А слово – струм. А слово – зброя» (Л. Костенко).

Раби – це нація, котра немає слова,

Тому й не може захистити себе (О. Пахльовська).

«Діалект – вогник селянської душі...» (О. Шестинський)

Додаток Г

**Тести для перевірки рівня сформованості фразеологічної
компетентності**

1. Який тип фразеологізмів *точити лясцi, собаку з'їсти*? А) фразеологічні зрощення;
Б) фразеологічні єдності;
В) фразеологічні сполучення;
Г) фразеологічні словосполучення.
2. На якій основі створені фразеологізми *міняти пластинку (під час розмови), давати задній хід («відступати в розмові»)*?
а) метафора, б) синекдоха, в) метонімія, г) каламбур
3. На якій основі створені фразеологізми *до останньої копійки, і на копійку, ноги не буде*?
а) метафора, б) синекдоха, в) метонімія, г) каламбур
3. Як називають додаткові семантичні й прагматичні особливості («співзначення») фразеологічного значення, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект?
а) багатозначність, б) метонімія, в) ряме значення, г) конотація
4. Які системні відношення передає пара фразеологізмів *тертий калач–жовтороте пташеня*?
а) антонімічні, б) синонімічні, в) омонімічні, г) багатозначності
5. Яку ознаку фразеологізмів підтверджує варіативний вислів *як (мов, наче) на шилі (сидіти) (на шило сісти)*?
А) цілісність значення;
Б) відтворюваність;

В) відносна постійність компонентного складу; Г) експресивність.

6. До якого семантичного типу належать вислови *сміх розбирає, зло бере, охопив смуток*?

А) фразеологічні зрощення;

Б) фразеологічні єдності;

В) фразеологічні сполучення;

Г) фразеологічні словосполучення.

6. До якого семантичного ряду належать фразеологізми *аеродром на голові, на голові один лоб, на голові дзеркало*?

а) голова, б) старий, в) лисий, г) людин

7. На якій основі сформувалися вислови *поїхати в Храпівку, читати Храповського*?

А антифразису;

Б уживання родової назви замість видової; В каламбуру;

Г. метафоризації.

8. До якої групи можна віднести фразеологізми *зробити ноги, приробити ноги, причепити ноги*?

А

професійних;

Б жаргонних;

В

етнографічних;

Г. арготичних.

9. Який з поданих рядків є «зайвим», зважаючи на семантику? А вчитувати моль, давати прочухана;

Б протирати з пісочком, читати проповідь;

В знімати стружку, милити шию;

Г око за око, зуб за зуб.

10. Що означає фразеологізм *перпетуум мобіле*? **А** таке життя; **Б** вічний двигун; **В** чиста дошка; **Г** невідома земля.
11. фразеологізм є антонімом до вислову *байдики бити*?
А бити ключем;
Б працювати як мокре горить;
В працювати не розгинаючи спини;
Г бити по кишені.
12. Фразеологізму *передати куті меду* відповідає тлумачення. **А** перебільшувати; **Б** лякатися; **В** мовчати; **Г** натякати на щось.

Додаток Д

Завдання для перевірки рівня сформованості фразеологічної компетентності

1. Випишіть усі словосполучення, які можуть бути фразеологічними.

Грати з вогнем, сухий лист, на ноги поставили, київські каштани, чорний хліб, сонячне проміння, висипати насіння, підкрутити гайку, крутити носом, в'язи скрутити, каламутити воду, материнська порада, китайська грамота.

2. Поясніть значення поданих нижче фразеологізмів. Чи можна замість слів-числівників ужити у фразеологізмах інші назви чисел? Складіть речення з останнім фразеологізмом.

Три погібелі згинатися, волосся їжаком, ганятися за двома зайцями, підводне каміння, нуль без палички, дев'ятий вал, три кити, домашнє вогнище, від зорі до зорі, грати першу скрипку, сім п'ятниць на тиждень, нести хрест.

3. Доберіть до наведених тлумачень відповідні фразеологізми. З'ясуйте, у яких стилях мовлення вони використовуються.

Говорити про що-небудь; те, що скеровує кого-небудь у житті, чий-небудь розвиток, діяльність; основа чого-небудь; короткий термін; змінювати поведінку відповідно до обставин; цілком зрозуміло; не йде справа на лад; порушувати важливі, актуальні теми; нічого не вартий; дратувати кого-небудь.

4. Спишіть речення, уставляючи замість крапок потрібні фразеологізми.

а. Мені казали, що ви родичі. Такий він мені родич, як 2. Він уже свого доскочив. Чого ж йому?. 3. Хоч і пізня осінь, а надворі теплінь. Таку пору здавна в народі називають 4. Майдан увесь заставлений возами так, що й 5. А жінка –: ще сонце у колісці, а вона на ногах.

5. Прочитайте уривок із повісті М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять...». Знайдіть у тексті фразеологічні звороти. Випишіть ряд фразеологізмів, які можна об'єднати одним словом. Поміркуйте, чому автор вкладає в уста одинадцятирічного хлопчика так багато синонімів.

Дід зауважив, що я одчайдух і весь удався в нього...

Після цього ми з дідом презирнулися, усміхнулися, мати посварилась на мене бровами і кулаком, а бабуся вирішила повести свого безклепкого внука до церкви. Там я мав і покаятися, і набратися розуму, якого все чомусь не вистачало мені. Та я не дуже цим журився, бо не раз чув, що такого добра бракувало не тільки мені, але й дорослим. І в них теж чогось вискакували клепки, розсихалися обручі, губилися ключі від розуму, не варив баняк, у голові літали джмелі, замість мізків росла капуста, не родило в черепку, не було лою під чуприною, розум якось втулявся аж у п'ятки й на в'язах стирчала макітра...

Поясніть значення словосполучення *безклепкий внук*. Чи можна прикметник замінити фразеологізмом? Чи вплине це на зміст речення?

6. Уявіть себе вчителем, якому треба пояснити учням початкових класів значення вжитих у тексті фразеологізмів. Сформулюйте зміст поняття «фразеологізм» для учнів.

а. В. Мова – найбільший духовний скарб, у якому народ виявляє себе творцем, передає нащадкам свій досвід і мудрість, перемоги й славу, культуру і традиції, думи й сподівання. Рідним словом народ збагачує також світову культуру. Слово – наше повнокровне життя, невмируще джерело поступу. З цього невичерпного джерела мовець здобуває не тільки знання про навколишній світ, а й моральні, й естетичні оцінки та уподобання народу (І. Вихованець).

Б. Суспільство, яке втрачає вміння формувати, оцінювати й розуміти силу мови, обертається на рабів для тих, хто це вміє

робити, – політиків чи проповідників, творців реклами чи коментаторів новин (Дана Джойя, американська журналістка).

В. Поняття, яке ми сьогодні вивчатимемо, називали по-різному: «найвеличніший володар», «найзіркіше око», «наймогутніша сила», «найточніший різець», «зерно, що впало в родючу землю», «перше дзеркало духу», «основний матеріал творчості», «зброя», «прізвище думки», «особливий мікросвіт», «провідник думок і почуттів». Воно може «народжуватись» і «відмирати», «поєднувати» й «роз'єднувати», «страх припинити і печаль відвернути, викликати радість і посилити жалість», «підбадьорити» й «надихнути», «створити красу і спотворити її».

Г. Слово не значок, не символ – це вогонь.

Слово, мова – це твоє покликання. Вони – і совість, і правда. Їх нема про будень і про свято. Вони – одні, єдині, без них не дихнеш. За ними – не вмовкне історія. Вона продовжиться, стане і буде жива і невмируща. Її свідчення невмолимі, як блискавка у найпохмурішому небі. Вона розтинає їх знаками вогню, полум'я, що освітлює землю, небо і свідчить: вона – історія. (Б. Харчук).

Д. Так, це до тебе, саме до тебе це слово! Це від тебе залежить зараз, чи порветься золота нитка тисячоліть, а чи оживе і заграє на сонці!

Ж. Чуєш, пісня лунає, ти мимохідь тягнешся вслід за нею – вона старіша від тебе на тисячоліття і на тисячоліття молодша. Слово у пісні, як вода в ріці. Жива вода рідної мови на ноги зведе тебе і тоді, коли ти зневірився у всьому. І перше слово твоє, до мами звернене, материнське слово хай розширює твої груди озоном людської гідності. Це ти несеш слово в серці, як наполохану пташку. Слово довірилося тобі і повірило в тебе. Не сполохай рідного слова, а захисти його, до серця притули, життям своїм переповни. Ти, саме ти – і ніхто інший (За І. Драчем

7. Пояснити значення поданих фразеологізмів, особливості їх лексичної сполучуваності та граматичного керування.

Мухою літати, боротися з вітряками, в очах замигтіли білі метелики, горох зкапустою, дівчачий хвостик, крига скресла, плавом пливе, потовкти на шию.

8. Дібрати до поданих висловів фразеологічні синоніми, антоніми.

Синоніми: забивати баки, точити баляси, як вареник у маслі, як вітром здуло.

Антоніми: набрати в рот води, відлягло від серця, з одного поля ягода, викинути з голови.

9. Виконати тестові завдання

Визначити рядок, у якому усі слова є багатозначними

- а) блакитний, актуальний, волошка
- б) господар, ярий, листопад
- в) допитливий, затирати, лимон
- г) ложа, майдан, формулювати

2. Визначити рядок, у якому є всі слова загальноживаними

- А. Україна, коваль, щастя, когут, рука
- Б сокіл, майстер, решето, фраза, журі
- В сміх, крига, правиця, кожух, місяць
- Г двері, мрія, портфель, відро, неділя

10. Позначити рядок, в якому омоніми входять до складу словосполучень

- а. легкий птах – легкий шелест, відкрити ворота – відкрити збори
- Б гострий кут – тупий кут, важка робота – легка робота
- В. величезний дуб – гігантський дуб, хоробрий воїн – сміливий воїн
- Г. дерев'яна лава – вулканічна лава, ручка дверей – ручка дитини

11. Синонімічний ряд до слова **уважно** становлять слова рядка

- А неуважно, краєм ока, байдуже, недбало
- Б як-небудь, ськ-так, як доведеться

В обачно, даремно, чуйно, особливо

Г пильно, неослабно, ретельно, зосереджено

12. Установіть відповідність між фразеологічними зворотами і походженням їх

Джерела походження фразеологізмів

Фразеологізми

1. з народного джерела

А Сади Семіради

2. з професійно-технічного життя

Б бути чи не бути?

3. з Біблії

В грати першу скрипку

4. крилатий вислів

Г замовляти зуби

Ґ бути притчею во язицех

13. Фразеологічний зворот, ужитий у реченні *Наш Микита закрутився як муха в окропі*, виконує синтаксичну роль

А підмета, Б означення, В. обставини, Г присудка.

14. Фразеологічного звороту немає в реченні

А Василь голову посупив, руки поклав під стіл і ні до кого нічирк.

Б Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена?

В Заглянула мрія у вічі мені голубими очима.

Г Маруся поперед усіх біжить, землі під собою не чує.

15. У наведених синонімічних рядах визначте стилістично нейтральні й стилістично забарвлені слова.

Говорити – варнякати – базікати; чкурнути – побігти – дременути; ніжитися – кайфувати; бебехи – нутроці; копирсатися – поратися; улюбленець – любимчик; мандри – подорож – блукання; кумекати – розуміти – тямити; піти – ушитися – потеліпатися; збори – збіговисько – зібрання.

16. До поданих слів доберіть синоніми, визначте домінанту синонімічного ряду, виявіть відтінки в значенні.

Хоробрий, бідний, нісенітниця, радісний, прогрес, говорити, радісно, робити, біографія, декламувати, поспішати, простий, сильно, сердити, богатир, прокидатися.

Додаток Е

Словники

Лексикографія – це окрема галузь мовознавчої науки, яка займається теорією і практикою укладання словників. Поряд із розв'язанням важливих теоретичних проблем словникової роботи вона покликана задовольняти насамперед практичні потреби суспільства на словники різного типу й різноманітного призначення. Словники потрібні всім: і тим, хто вчиться, і тим, хто навчає, і тим, хто постійно має дотичність до слова, і тим, хто зацікавлюється ним у процесі читання. За будь-якою довідкою завжди звертаємося насамперед до словників і знаходимо в них відповідь чи принаймні допомогу або пораду для подальших пошуків.

Словники – це зібрання слів, розташованих в алфавітному, гніздовому, тематичному чи іншому порядку, з обумовленою типом словника інформацією про кожну одиницю, залучену до його реєстру. Словники використовуються як довідники, призначені для з'ясування значень описуваних одиниць чи їх перекладу іншою мовою, для наукового або науково-популярного викладу відомостей про предмети, явища, події. Уміщуючи різноманітну інформацію, що відбиває рівень знань, якими володіє суспільство в певну епоху, словники відіграють надзвичайно важливу роль у духовній культурі народу (В. Русанівський).

Моделі спілкування в освітній сфері формуються на основі національних традицій, але постійно змінюються залежно від соціально-економічних та культурних умов. Українські традиції у вихованні та освіті склалися впродовж віків під впливом релігійних та соціальних чинників. Перші школи в Київській Русі з'явилися після прийняття християнства, коли князь Володимир одночасно з будівництвом церков почав «у знатних

людей дітей забирати і оддавати їх на учення книжне» [8, с. 66]. Найвищого рівня розвитку освіта в Київській Русі досягла за часів Ярослава Мудрого. Загальні правила мовленнєвої поведінки тих часів сформульовані в дусі християнської етики й зафіксовані в писемних пам'ятках домонгольського періоду, найгрунтовнішою з яких є «Повчання Володимира Мономаха». Автор, зокрема, радить молоді «при старих – мовчати, премудрих – слухати, старшим – покорятися, з рівними і меншими – приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не хулити розмовою, не надміру сміятися, соромитися старших...» [8, с. 456]. Частина цих настанов зберегла свою актуальність до наших днів, але загалом правила поведінки та моделі спілкування змінювалися відповідно до запиту суспільства на той чи той тип особистості, тип комунікації в певних соціально-економічних та культурних умовах, релігійній ситуації.

У післякиївський період початкову освіту здобували в школах при церквах, де вчителями були дяки, які навчали читати церковні богослужбові книги та рахувати. У знатних сім'ях вихователем і вчителем був грамотний слуга, а приблизно з кінця XV ст. – найманий бакалавр. Кількість освічених людей на українських землях у ті часи була значною, про що свідчать списки студентів європейських університетів, починаючи з XIV ст.: «Імена з характеристикою Ruthenus, Roxolanus, Rossicus, Le Russia зустрічаються в Віттенберзі, Грайфсвальді, Ростоці, Базелі, Парижі, Болоньї, Падуї – і, звичайно, насамперед у Кракові, в Ягеллонському університеті. Переважну більшість студентів-русинів становили вихідці з Русинського воєводства, але в Кракові маємо в 1434 р. «Івана Петровича з Глухова», в 1466 р. – «Дмитра Степановича з Києва», а в Сорбонні ще в кінці XIV ст. – «ліценціата мов і бакалавра рутенської нації з Києва» Германа Вілевича» (Л. Кравець).

Зацікавленість власною спеціальністю має для нашого задоволення життям надзвичайне значення. При цьому байдуже, про яку професію йдеться, – **радіомеханіка**, будівельника, перукарки, ткалі, працівника сільського господарства чи теоретика, дослідника, науковця, митця. **Щонайменше** вісім годин кожного дня, крім вихідних, ми проводимо на роботі. Саме тому величезне значення має, цікавить вона нас чи ні. Хіба можна бути задоволеним життям, якщо тобі не подобається власна професія?

17. З питанням зацікавленості в роботі **безпосередньо** пов'язане питання **профорієнтації**, вибору майбутньої спеціальності. Чим складніша праця, тим тривалішого навчання й підготовки вона вимагає. Той, хто в зрілому віці виявить, що юнацька **обмеженість** не дозволила йому вчасно збагнути усієї важливості освіти, має змогу шляхом вечірнього або заочного навчання підвищувати свій фаховий рівень, ясна річ, пожертвувавши задля цього чимось іншим.

Від нашої професії, від роботи, яку ми виконуємо, значною мірою залежить і наш життєвий рівень. Отже, звідси логічно випливає, що людина, яка прагне жити в повному достатку, повинна собі це усвідомлювати. Для добробуту їй необхідно здобути **кваліфікацію**, працювати багато і якісно (І. Томан).

Сказати людині щось хороше

...Звичай говорити людині щось хороше про неї виник і закріпився не випадково, він допомагає людям спілкуватися, жити разом, разом працювати. Коли людину підтримати, похвалити, вона відчуває себе впевненіше, намагається відповідати уявленню, яке про неї склалося. Особливо це потрібно молодій людині, яка не завжди буває впевненою в собі, потребує підтвердження своїх позитивних рис і починань. Зверніть увагу на таку особливість: коли ви когось втішаєте, комусь співчуваєте,

когось хвалите чи підтримуєте, в усіх цих формулах має бути «ви» або «ти» і не має бути «я».

Ви прекрасний майстер!

Ви рідкісний фахівець!

З тобою так цікаво

розмовляти!

Ти сьогодні чудово виступив!

Приємно бачити, як ви посвіжішали, відпочили ...

Можна похвалити людину за все: за вчинок, за характер, зовнішній вигляд, одяг, зачіску, похвалити когось із родини, сказати добре слово про дітей та ін.

Як відповідати на комплімент? Залежно від його змісту:

Спасибі! Дякую за комплімент! Це вам тільки здається (на перебільшену похвалу). Спасибі, але ви перебільшуєте! Я радий це чути. Мені приємно це чути від вас. Я це саме можу сказати про вас та ін.

Комплімент повинен бути щирим – інакше він буде сприйнятий як прихована образа. Навіть якщо ви бажане видаєте за дійсне, треба бути щирим у бажанні цій людині добра (А. Коваль).

Додаток Ж

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Варакса Юлія Олексіївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальностей до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)